

Hoofdstuk I :

Het fonds Wereldoorlog I. Een te scheiden mengelmoes aan archieven.

1. Een mengelmoes aan archieven

Afgelopen jaar, nadat we besloten hadden om de opleiding G.G.S. Archivistiek en Hedendaags Documentenbeheer te volgen, kregen wij van de huidige stadsarchivaris van Mechelen, H. Installé, in het kader van onze stage, de opdracht om een inventaris op te stellen van het zogenaamd ongeinventariseerd fonds Wereldoorlog I. Vooraleer we ons inlaten met het analyseren van dit fonds, gaan we na of er reeds studies zijn tot stand gekomen op basis van de inhoud van het fonds. Na veel zoekwerk zijn we er in geslaagd twee thesissen op te sporen, beiden zijn verschenen aan de Katholieke Universiteit van Leuven, die voor het grootste deel gebaseerd zijn op de inhoud van dit fonds.

De thesis van Roeland De Swert is verschenen in het jaar 1990. Zijn doelstelling was het schrijven van een geschiedenis van het eerste jaar van de Grote Oorlog te Mechelen. In zijn inleiding maakt hij ons duidelijk dat hij zich voor een groot deel gebaseerd heeft op een aantal fondsen, aanwezig op het stadsarchief van Mechelen. Het gaat hier om het fonds Modern Archief-Vak 77 [stadssecretarie], het fonds Wereldoorlog I en het fonds Nationaal Hulp- en Voedingscomité. Al deze archivalia waren nauwelijks of niet geinventariseerd. Volgens zijn eigen bewoordingen ging het om "*één grote jig-saw puzzel*"¹.

De thesis van Bruno Vansteenwegen is acht jaar later verschenen en handelt over het beleid en de samenstelling van het Mechels stadsbestuur voor de periode 1912-1921. Hij heeft zich hiervoor –naast ander bronnen- in grote mate gebaseerd op hetzelfde bronnenmateriaal als R. De Swert, met dit verschil dat hij het allemaal heeft bestempeld als fonds Wereldoorlog I. Daarnaast is hij gestoten op tien dikke pakken archief van de Eerste Wereldoorlog. Deze tien pakken, ondergebracht bij het archief van Bijenteeltmuseum van Mechelen, kunnen we bestempelen als Duits oorlogsarchief².

We komen tot de vaststelling dat er hier geen sprake is van een fonds³ Nationaal Hulp en Voedingscomité of een fonds WO I. Het begrip fonds is tot nu toe op een verkeerde maar opzettelijke manier door ons gebruikt. De reden hiervoor is het gesprek dat wij hebben gehad met prof. F. Scheelings over de problematiek van onze eindverhandeling. Tijdens dit gesprek werd er ons op gewezen dat we de begrippen fonds en archiefbestand

¹ DE SWERT (R.), Mechelen, in het eerste jaar van de Grote Oorlog, 1914-1918, Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven, 1990, p. 2-3.

² VANSTEENWEGEN (B.), Het Mechelse stadsbestuur tussen 1912 en 1921. Een woelige legislatuur van bijna één decennium, Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven, 1998, p. 5-6.

³ COPPENS (H.), Archiefterminologie. Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief, Brussel, A.R.A.B., 1990, p. 43, nr. 124.

onderling met elkaar hebben verward. We kunnen ons nu de vraag stellen hoe het komt dat niet alleen wij, maar ook R. De Swert, B. Vansteenwegen en velen anderen in het dagelijks taalgebruik spreken over een archieffonds in plaats van een archiefbestand.

Volgens de definitie van Coppens is een archiefbestand : *"een geheel van archiefbescheiden, die afkomstig zijn van één archiefvormer en die naar hun aard bestemd zijn om onder die archiefvormer te blijven berusten"*⁴. In de Frans / Engelse terminologie spreekt men in dit geval over een *"fonds"* [*"respect des fonds"* en *"fonds d'archives"*]. P. Walne geeft de volgende betekenis aan dit begrip : *"the total body of records / archives accumulated by a particular individual, institution or organisation in the exercise of its activities and functions"*⁵. Dit internationale begrip werd door een aantal personen verkeerdelijk vertaald in het Nederlandstalige *"fonds"*, hetwelk in onze terminologie een totaal andere invulling krijgt, nl. *"een in eenzelfde archiefbewaarplaats berustende groep gelijksoortige of verwante archieven"*⁶. We hopen dat hiermee het misverstand is rechtgezet.

Het geheel kunnen we dus eerder als een mengelmoes van allerlei archiefbestanden omschrijven, dan als een fonds, die doorheen de jaren zijn bijeengebracht op het stadsarchief van Mechelen. Het fonds bestaat dus eigenlijk uit de volgende bestanden :

- vak 77 [Stadssecretarie];
- het archief van het arrondissementscomité en het archief van het lokale comité van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité [N.H.V.C.]

Naast deze beide archiefbestanden treffen we tevens andere archiefstukken en documentatie aan in het zogenaamd fonds Wereldoorlog I. Naar onze opvatting behoren zij ook te berusten op het stadsarchief. Tenslotte kregen wij van de stadsarchivaris de opdracht om ook andere stukken en documentatie aanwezig op het stadsarchief te betrekken bij de inventarisatie. We komen hier nog op terug in een later stadium.

Het Duits oorlogsarchief daarentegen maakt van oorsprong geen deel uit van het stadsarchief van Mechelen aangezien het niet naar zijn aard bestemd is om te berusten bij de archiefvormer, de stadssecretarie of de stad Mechelen. Het kan echter wel bewaard worden op het stadsarchief als *"vreemd archief"*.

Na overleg met de stagedirecteur van de opleiding, J. Verhelst, werd besloten om zowel het archief van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité alsook het Duits oorlogsarchief terzijde te leggen en niet te betrekken bij onze studie. Onze aandacht gaat dus uit naar het archief van de stadssecretarie [1914-1918] maar ook naar de overige archiefstukken en documentatie die we aantreffen in het stadsarchief. Toch geven we hier een korte schets van de archiefvormers van de beide archieven die we niet verder zullen onderzoeken.

⁴ COPPENS (H.) Archiefterminologie. Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief, p.43, nr. 125; COPPENS (H.), Archiefbeheer in Gemeenten en O.C.M.W's, Brussel, A.R.A.B., 1997, p. 45; NUYTENS (M.), Fonds en transmissiebeginsel : oude begrippen in een nieuw daglicht, in : Bibliotheek- en archiefgids, jg. 70, 1994, p.225.

⁵ WALNE (P.) (ed.), Dictionary of Archival Terminology – Dictionnaire de Terminologie Archivistique. English and French. With Equivalents in Dutch, German, Italian, Russian and Spanish, München, New York en Londen, KG Saur, 1984, p. 79, nr. 197.

⁶ NUYTENS (M.), Op. Cit., p. 225.

1.1. Het N.H.V.C. – Archief

Kort na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in Europa werd door de filantroop Ernest Solvay, de Brusselse burgemeester Max, het hoofd van de Belgische holding Sofina Heineman en Francqui van de Société Générale in augustus 1918 te Brussel het lokale "Comité Central de Secours" opgericht. Naarmate meer gemeenten in ons land beroep deden op haar dienstverlening werd met toestemming van de Duitse overheid de naam in september 1914 veranderd in het "Nationaal Hulp- en Voedingscomité"⁷. Het Comité had twee taken op zich genomen. Op de eerste plaats was er het Voedingscomité dat instond voor de bevoorrading van de Belgische bevolking. Aan de andere kant was er het Hulpcomité, opgericht ter ondersteuning van zowel rechtstreeks als onrechtstreekse slachtoffers van de Grote oorlog. Het Comité werd in zijn werk bijgestaan door de "Commission for Relief in Belgium", dat de hulpverlening vanuit het buitenland zou regelen, dit onder leiding van Herbert Hoover⁸.

Het Comité werd opgedeeld in provinciale afdelingen, die op hun beurt werden opgesplitst in arrondissementscomités. Het Mechels arrondissementscomité bestond uit drie centra : Heist-op-den- Berg, Itegem en Mechelen. Het arrondissementscomité kende twee voorzitters, enerzijds de voorzitter van het Hulpcomité : schepen Paul Lamborelle en anderzijds de voorzitter van het Voedingscomité : burgemeester Francis Dessain. Beiden waren tegelijkertijd ook lid van het Provinciaal Hulp- en Voedingscomité⁹. Het is dus niet verwonderlijk dat het archief van het N.H.V.C. terecht is gekomen op het Mechels stadsarchief.

1.2. HET DUIITS ARCHIEF

Naast het archief van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité is er ook een Duits archief aanwezig op het stadsarchief van Mechelen. Hoe dit archief daar is terecht gekomen is ons onbekend. Vermoedelijk heeft één of andere burger of ambtenaar zich ontfermd over dit archief op het moment dat de Duitsers op de vlucht zijn geslagen en niet de kans hebben gehad om het mee te nemen of te vernietigen. Er is echter geen enkel document terug te vinden die deze stelling kan bevestigen noch ontkrachten.

In grote lijnen bestaat het Duits archief uit:

- plannen van het Belgische spoorwegennet;
- blauwdrukken¹⁰ van Belgische stations;
- telegrammen van de Deutsche Eisenbahnen;
- Tagesbefehlen;
- Etappen-Befehlen;
- ...

⁷ WITTE (E.), CRAEYBECKX (J.) en MEYNEN (A.), Politieke Geschiedenis van België van 1830 tot heden, Brussel, VUBPress, 1990, p. 149.

⁸ DE SWERT (R.), Op. Cit., p. 175. DE SCHAEPDRIJVER (S.), De Groote Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog, Antwerpen & Amsterdam, Uitgeverij Atlas, 1997, p. 108-109.

⁹ DE SWERT (R.), Op. Cit., p 176.

¹⁰ Coppens verstaat onder lichtdruk : "een afdruk door middel van doervallend licht op bepaalde soorten lichtgevoelig materiaal dat geen zilverzouten bevat, meestal op diazopapier. Meestal gebruikt voor de reproductie van transparant-tekeningen. Naargelang het resultaat spreekt men van een blauwdruk, bruindruk, witdruk". Coppens (H.), Archiefterminologie. Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief, p.97, nr.397.

2. DE SECRETARIE, HAAR GESCHIEDENIS EN WERKING

Als we spreken over de stadssecretarie dan hebben we het eigenlijk over één enkele persoon, namelijk de stadssecretaris of de eerste ambtenaar van de gemeente¹¹. Deze man of vrouw maakt samen met zijn medewerkers –zowel in het heden als in het verleden- de spil uit van de stedelijke administratie.

In de onderstaande paragrafen gaan we na wat de rol was van de secretaris binnen het bestuur en de administratie van de stad Mechelen. Daarbij gaat onze aandacht uit naar de manier waarop de postregistratie en dossiervorming heeft plaatsgevonden. In de mate van het mogelijke zullen we weergeven welke belangrijke veranderingen op bestuurlijk en administratief vlak zich hebben voorgedaan in onze gewesten.

2.1. HET ANCIEN REGIME [-1792]

Uit de studie van Jeroen Van der Auwera over de Mechelse textielnijverheid in het Ancien Régime blijkt dat toen al de stadssecretarissen de spil waren van de gehele stedelijke administratie. Het was hun taak om toe te zien op de afhandeling van alle ingekomen stukken. De auteur illustreert dit aan de hand van de verzoekschriften ingediend door de textielambachten bij de stedelijke overheid. Hierbij maakt hij een onderscheid tussen dossiervorming en niet-dossiervorming.

2.1.1. DE SERIE- OF RUBRIEKVORMING

Elk ingekomen verzoekschrift werd door een secretaris doorgenomen. Op basis hiervan werd besloten of het document werd doorgezonden aan de bevoegde personen¹² of dat het werd voorgelegd aan de vergadering van de stadsraad¹³. Werde het document als relevant beschouwd dan werd aan de leden van het Wollewerck de opdracht gegeven om een rapport op te stellen. Dit blijkt uit de apostille aangebracht op het verzoekschrift. Op één van de volgende bijeenkomsten van de stadsraad werd door de leden van het Wollewerck mondeling verslag uitgebracht over het verzoekschrift. Een volwaardige schriftelijke neerslag ervan is volgens de auteur niet terug te vinden. Wel vinden we er een minimaal spoor van terug in de resolutieboeken. Het was de taak van de secretaris om de besluiten van de stadsraad in deze registers in te schrijven. In het geval van het verzoekschrift werd dan meestal enkel vermeld dat er een beslissing was genomen op basis van het document. Het besluit van de stadsraad werd in apostille op het document geschreven. Door het nemen van een besluit kwam er een einde aan de zaak. De auteur heeft zich dan de vraag gesteld wat er met de rekesten gebeurde.

¹¹ MARECHAL (G.), Secretarie, in : MARECHAL (G.) (ed.), Bewaring en vernietiging van gemeentearchieven. Richtlijn en advies. Deel III, Brussel, A.R.A.B., 1993, p.29.

¹² In de verhandeling gaat de auteur niet nader in op de rol van de bevoegde personen in het geheel. Hij maakt ons niet duidelijk wie ze zijn.

¹³ VAN DER AUWERA (J.), De Mechelse textielnijverheid in het Ancien Régime : de respectieve administraties en archieven van de stedelijke overheid, de lakenmakers, de tapijtwevers, de sargiemakers, de volders, de linnenwevers, de droogscheerders en de lakenververs : een structuurstudie en voorstel tot inventarisatie, Brussel onuitgegeven licentiaatsverhandeling VUBrussel, 1997, p.59.

Volgens J. Van der Auwera waren er meerdere mogelijkheden :

- ofwel werd het rekest door het stadsbestuur bijgehouden op een chronologische of onderwerpsgewijze manier;
- ofwel werd het vernietigd;
- ofwel werden de geapostilleerde rekesten teruggegeven aan de indieners ervan

Hij komt tot het besluit om het archief van de secretarie te ordenen op basis van de ingekomen en uitgaande stukken. Vermoedelijk is er wel sprake van serie- of rubriekvorming, maar de auteur gaat hier niet nader op in.

2.1.2. DE DOSSIERVORMING

In een aantal andere gevallen is de secretaris overgegaan tot dossiervorming. Dit gebeurde meestal wanneer de complexiteit van een bepaalde zaak niet kon worden afgehandeld met een louter mondelinge rapportering¹⁴. We kunnen ons nu de vraag stellen hoe de dossiers werden bewaard, door de secretarie?

Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen twee vormen van bewaren. Een eerste uiterlijke vorm waarin de dossiers werden bewaard waren de liassen¹⁵.

De eerste Mechelse stadsarchivaris B. Gijsseleers-Thijs maakte in één van zijn studies duidelijk¹⁶ dat er verschillende dossiers, als liassen werden bewaard "*attachées aux Murailles de la Secretarie et de la Tresorie à l'Hôtel de Ville portent des étiquêtes*"¹⁷. De dossiers werden ingedeeld in 24 onderwerpen [Bijlage 1]¹⁸. We kunnen spreken over een onderwerpsgewijs ordeningsstelsel¹⁹.

Daarnaast werden belangrijke dossiers bewaard in een drietal loketkasten [tweede uiterlijke vorm], die van elkaar werden onderscheiden aan de hand van de letters A, B en C. De loketkasten werden in ongeveer 28 vakken of loketten opgedeeld. Elk vak kon meerdere dossiers bevatten. Ze worden ontsloten door een klapper, die volgens J. Van der Auwera werd opgemaakt in de eerste helft van de 18de eeuw en werd bijgehouden tot op het einde van diezelfde eeuw. De klapper werd geordend op trefwoord en dossiers werden genummerd volgens de beschrijving in de klapper. Hij heeft ook vastgesteld dat in de klapper, naast de beschrijving een "+" werd aangebracht. Dit teken kan wijzen op

¹⁴ VAN DER AUWERA (J.), Op. Cit., p.60.

¹⁵ Coppens verstaat onder lias: "*een aantal bij elkaar horende bescheiden die met een touw aaneengeregen zijn*" Coppens (H.), Archiefterminologie. Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief, p.99, nr.407.

¹⁶ GIJSELEERS-THIJS (B.), Additions et corrections à la notice sur les archives de la ville de Malines, de monsieur L.-P. Gachard, archiviste du Royaume de Belgique, inserée dans son ouvrage intitulé Collection de documents inédits concernant l'histoire de la Belgique, tome second, p 30 et seqq., Brussel, 1835, p. 1835, p. 9-10.

¹⁷ Het komt ons vreemd voor dat de liassen vastgemaakt zijn aan de muur van de secretarie. Dit is dus zeer onwaarschijnlijk.

¹⁸ VAN DER AUWERA (J.), Op. Cit., p.61.

¹⁹ Coppens verstaat onder ordeningsstelsel : "*een systeem voor de rangschikking van archiefbestanddelen binnen een archiefbestand of een archiefafdeling*". De rangschikking kan gebeuren naar onderwerp. Coppens (H.), Archiefterminologie. Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief, p.49, nr.141.

het feit dat het dossier op een ander trefwoord werd teruggevonden of dat het dossier verdwenen was²⁰.

2.1.3. CONCLUSIE

Op basis van de studie van J. Van der Auwera kunnen we dus stellen dat de secretaire zowel aan dossier –als niet dossiervorming deed. Dossiervorming was in hun ogen enkele van belang wanneer het ging om een interessante of belangrijke zaak. De dossiers werden ontsloten aan de hand van een klapper²¹. In de studie van J. Van der Auwera wordt er niet gesproken over de registratie van de ingekomen en uitgaande stukken. We weten niet of dit wel of niet gebeurde.

2.2. DE FRANS-NEDERLANDSE PERIODE [1792-1830]

2.2.1. DE FRANSE PERIODE [1792-1815]

Op het einde van de 18de eeuw kwam er een abrupt einde aan wat wij het Ancien Régime noemen. De Franse revolutionaire beweging maakte tabula rasa van de instellingen van het Ancien Régime onder de slogan: Liberté, Egalité et Fraternité. Er werd een nieuwe centrale administratie tot stand gebracht, steunend op de ideeën van rationalisatie en centralisatie. De territoriale indeling van onze gewesten werd grondig gewijzigd naar Frans model door de inrichting van negen departementen. Ook op het bestuurlijk vlak werden veranderingen tot stand gebracht, eenmaking werd bereikt. Tegelijkertijd werd de centrale administratie geplaatst boven de gewestelijke en gemeentelijke instanties²².

Ook op lokaal vlak werden verscheidene veranderingen tot stand gebracht. Op 16 november 1792 werd Mechelen veroverd door de Franse republikeinse leger. Er werd een einde gesteld aan de bestaande bestuurlijke inrichtingen. Een voorlopig bewind werd aangesteld bestaande uit twintig Provisoire Representanten. Een paar maanden later kwamen onze gewesten terug in handen van het Oostenrijkse keizerrijk. In 1794 werd de Dijlestad voor een tweede keer veroverd door het Franse leger. Maar in tegenstelling tot de eerste keer haastte men zich niet tot het aanstellen van een nieuw lokaal bestuur, hiervoor moest men wachten tot 1795. Het nieuwe bewind telde twaalf leden, de Maire inbegrepen en werd bijgestaan door een nationaal agent. Hij was de vertegenwoordiger van het Centraal Bestuur en had in alle aangelegenheden het laatste woord.

Datzelfde jaar nog werd een eerste grondwettelijke municipaliteit aangeduid, bestaande uit zeven leden waaruit jaarlijks een voorzitter werd gekozen. In plaats van een nationaal agent was er nu een commissaris van de Uitvoerende Macht. Tegelijkertijd werden er twee vrederechters aangesteld en werd een correctionele- en politierechtbank opgericht. Mechelen werd de hoofdplaats van een sous-préfecture. Vijf jaar later werd het bestuur opnieuw veranderd. Voortaan zou het bestuur bestaan uit een Maire, drie adjuncten en zou er opnieuw een gemeente raad zijn²³.

²⁰ VAN DER AUWERA (J.), Op. Cit., p.62.

²¹ Coppens verstaat onder klapper: "een alfabetische trefwoorden- en/of naamindex". Coppens (H.), Archiefterminologie. Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief, p.76, nr. 279.

²² MAGITS (M.), Syllabus : Organieke ontwikkeling van de Belgische administratie, Brussel, VUBrussel, 1998-1999, onuitgegeven licentiaatscursus, p. 11.

²³ DE NIJN (H.), De revolutionaire hervormingen onder het Franse bewind, in : Van UYTVEN (R.) (ed.) , De geschiedenis van Mechelen. Van Heerlijkheid tot Stadsgewest, s.l., Lannoo, 1991, p.195-196.

De vraag die we ons zelf nu moeten stellen is: of de veranderingen die op centraal en lokaal vlak hebben plaatsgevonden, invloed hebben uitgeoefend op de postregistratie en de dossiervorming bij de secretarie.

Hier kunnen we positief op antwoorden. We stellen vast dat de secretarie, het Eerste, Tweede en Derde Bureau en de Mairie op vlak van de postregistratie een grote bedrijvigheid aan de dag hebben gelegd. Het werk verloopt op een meer gestructureerde manier dan in het verleden. We wijzen erop dat de methode van postregistratie zoals we ze hier schetsen in grote lijnen ook van toepassing zal zijn op de periodes nadien.

2.2.1.1. DE POSTREGISTRATIE

Alle ingekomen stukken werden door de secretarie ingeschreven in een agenda [Bijlage 2]²⁴, waarbij de volgende gegevens werden geregistreerd:

- een doorlopend nummer [*"Numers de L'indicateur"*]²⁵;
- naam van het bureau of de persoon aan wie het stuk wordt doorgestuurd [*"Bureaux"*];
- datum van doorsturing naar het bureau [*"dates"*];
- een korte omschrijving van het stuk met vermelding van de naam van de persoon of instelling die het stuk heeft opgestuurd [*"Analijses"*]

In tegenstelling tot Brugge merken we enerzijds op dat er hier geen aparte registratie heeft plaatsgevonden van de persoon of instelling die het stuk heeft doorgestuurd en anderzijds dat er geen ruimte was voorzien om opmerkingen aan te brengen²⁶.

Elk bureau dat stukken ontving van de secretarie schreef ze zelf nog eens in een eigen agenda in. Een voorbeeld hiervan is de agenda van de ingekomen stukken van het Eerste Bureau [bevolking en contributiën] [Bijlage 3]²⁷. Deze agenda heeft de volgende kenmerken:

²⁴ S.A.M., M.A., nr. 191 : Aanwijzer van de ontvangen correspondentie op het secretariaat [23 december 1798-12 september 1803]. Coppens verstaat onder agenda: "een staat, waarop in chronologische volgorde met behulp van een doorlopende nummering een aantekening wordt gehouden van het inkomen, afdoen en uitgaan van stukken". Coppens (H.), Archiefterminologie : archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 60, nr. 194.

²⁵ De namen die we tussen [] opnemen zijn zoals ze op het document zijn aangebracht.

²⁶ D'HONDT (J.), Structuurstudie van de afdeling handel & nijverheid van het hedendaags archief van de stad Brugge (1795-1914), Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling VUBrussel, 1990, p. 32 en bijlage 1, p. 79.

²⁷ S.A.M., M.A., nr. 198: Aanwijzer van de verzonden stukken van het secretariaat naar het Eerste Bureau (bevolking en contributiën) [30 juli 1799-25 oktober 1816].

- een doorlopend nummer [*"numéros des pièces"*];
- het nummer waaronder het stuk is ingeschreven bij de secretarie [*"numéros de l'indicat."*];
- de datum waarop het stuk is ontvangen door het Eerste Bureau [*"Dates de leur entrée au bureau"*];
- een korte omschrijving van het werk verricht door het Eerste Bureau in kader van het binnengekomen stuk [*"Annotation"*];
- een korte omschrijving van het stuk met vermelding van de naam van de persoon of instelling die het stuk heeft opgestuurd [*"Analyse des Pièces"*];
- een korte omschrijving van de stukken die door het Eerste Bureau zijn doorgestuurd [*"Mesures prises"*];
- opmerkingen [*"Observations"*]

Vergeleken met het "Répertoire du 3me bureau" van de stad Brugge²⁸ is deze agenda veel uitgebreider.

Aangezien het Eerste Bureau in zijn agenda's een kolom "numéros de l'indicat." voorzag, kunnen we ons de vraag stellen of er een verband is tussen de agenda van de ingekomen briefwisseling van de secretarie en die van het Eerste Bureau. Dit kunnen we vaststellen aan de hand van de bijlagen 2 en 3. In de agenda van de stadssecretarie werd onder de nummer 93 een circulaire van de prefect ingeschreven "*relatif aux chevaux d'artillerie placés au dépôt*". Diezelfde brief werd doorgestuurd naar het Eerste Bureau. De circulaire werd aldaar ingeschreven onder het nummer 8. In de kolom ernaast werd het nummer - 93- in de agenda van de secretarie geregistreerd. Er is dus wel degelijk een relatie tussen de agenda's van de diverse burelen of bureaus van het stadsbestuur.

De secretarie hield er ook een agenda van de uitgaande stukken op na [Bijlagen 4 en 5]²⁹. De volgende gegevens werden geregistreerd :

- een doorlopend nummer [*"N^{os}"*];
- de datum waarop het stuk werd verzonden [*"Dates"*];
- de persoon of instelling waarnaar het werd opgestuurd [*"Adresse"*];
- een korte omschrijving van het stuk [*"Analyse"*];
- opmerkingen [*"Observations"*]

²⁸ D'HONDT (J.), Op. Cit., p32-33 en Bijlage 2, p.80.

²⁹ S.A.M., M.A., nr. 186 : Repertorium der uitgaande correspondentie van het secretariaat aan particulieren [23 september 1796-21 september 1798] [Bijlage 4] en nr. 187 : Repertorium der uitgaande correspondentie van het secretariaat naar het departementsbestuur [10 oktober 1796-21 september 1798] [Bijlage5]

De diverse bureaus beschikten ook over een eigen agenda van uitgaande stukken. Een voorbeeld hiervan is het repertorium van de verzonden en ontvangen stukken van het bureau voor militaire zaken, paspoorten, politie en volkstelling [Bijlage 6]³⁰. De volgende gegevens werden geregistreerd:

- een doorlopende nummer [*"N^{os} du présent Répertoire"*];
- datum van verzending [*"Dates"*];
- een persoon aan wie het stuk werd opgestuurd [*"Objets"*];
- een korte omschrijving van het stuk [*"Détail"*]

2.2.1.2. DE DOSSIERVORMING

Als we ons zelf de vraag stellen of de stadssecretaire tijdens de Franse periode aan dossiervorming heeft gedaan, dan kunnen we hierop noch ja noch nee antwoorden. Er zijn namelijk geen dossiers aan te treffen op de stadssecretarie voor deze periode. Dit kan op twee manieren worden verklaard, ofwel werden ze nooit aangemaakt ofwel werden ze vernietigd. Het staat vrijwel vast dat we hier te maken hebben met de eerste mogelijkheid. In de agenda's, of deze nu van de stadssecretaire, het Eerste, Tweede of Derde Bureau zijn, merken we op dat er geen extra kolom is opgenomen waarbij verwezen wordt naar een dossiernummer. Tenzij de doorlopende nummering hiervoor werd gebruikt. Er is hier dus geen spraken van een agendastelsel³¹. Er is hier evenmin sprake van een rubriekenstelsel³².

2.2.2. DE NEDERLANDSE PERIODE [1815-1830]

Na de val van het Franse bewind waaide er een nieuwe wind in onze gewesten, namelijk die van de liberale despoot Willem I, koning der Nederlanden. Dit heeft zijn gevolgen gehad op administratief vlak. Op de eerste plaats was er sprake van een gedeeltelijke terugkeer naar de provinciale en lokale autonomie, waarbij de meeste ondergeschikte besturen werden aangeduid door de vorst. Op de tweede plaats kwam er een nieuw visie tot stand betreffende de uitvoerende macht of de koning. Een belangrijke element in de administratieve verrichting was dat het koninkrijk der Nederlanden twee hoofdsteden zou kennen: Den Haag en Brussel. Dit zorgde ervoor dat het merendeel van de centrale bestuursorganen alsook de koning, de regering en het parlement om het jaar van de ene hoofdstad naar de andere verhuisde. De departementen werden vervangen door provincies³³.

Ook op lokaal vlak vonden er veranderingen plaats. Op 18 maart 1815 werd door het Nederlandse bewind de soevereiniteitsverklaring van koning Willem I bekend gemaakt. Enkele dagen later deed hij zijn blijde intrede in de Maneblussersstad. Zoals eerder

³⁰ S.A.M., M.A., nr. 204 : Repertoria der verzonden en ontvangen stukken van het Bureau voor militaire zaken, paspoorten, politie, volkstelling [30juli 1799-31 december 1809] [Bijlage 6].

³¹ Coppens verstaat onder serievorming : "een stelsel van ordening waarbij de archiefbestanddelen op grond van formele criteria worden gegroepeerd". Een bijzondere vorm van serievorming is het agendastelsel. Bij een agendastelsel zullen de ingekomen stukken worden gegroepeerd volgens de nummers waaronder zij in een agenda zijn ingebracht. Coppens (H.), Archiefterminologie : archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 49, nr.144.

³² Coppens verstaat onder rubriekenstelsel : "is een stelsel van ordening waarbij de archiefbestanddelen op grond van hun inhoud worden gerangschikt". Coppens (H.), Archiefterminologie : archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 50, nr. 147.

³³ MAGITS (M.), Op. Cit., p. 14.

gezegd werden de departementen vervangen door provincies. Aan het hoofd ervan kwamen er gouverneurs te staan. Dit heeft ertoe geleid dat Mechelen de hoofdplaats werd van één van de drie arrondissementen van de provincie Antwerpen.

Op bestuurlijk vlak werd een aantal veranderingen doorgevoerd. Er werd een college van burgemeester en schepenen aangeduid uit de gemeenteraad. Deze laatste werden verkozen door het kiescollege, bestaande uit alle burgers die minstens 30 gulden belasting betaalden. De eerste regeringsraad van de stad legde zijn eed af op 5 september 1817. Zeven jaar later vergrootte de vorste nogmaals zijn greep op het lokale bestuur. Hij was niet langer verplicht de burgemeester te kiezen uit de gemeenteraadsleden. Deze laatste kregen ook niet langer het recht om personen voor te dragen voor het schepenambt. Er brak een periode aan van politieke rust en voorspoed³⁴.

2.2.2.1. DE POSTREGISTRATIE

Op het stadsarchief van Mechelen worden er voor deze periode twee series van telkens drie agenda's bewaard, respectievelijk voor de ingekomen [Bijlage 7]³⁵ en uitgaande [Bijlage 8]³⁶ stukken.

In de oudere agenda's van de stadssecretarie is er op vlak van de opbouw een duidelijk onderscheid te maken tussen de beide soorten agenda's. Hiervan wordt nu afgeweken. De beide soorten agenda's zijn qua structuur gelijksoortig te noemen. Zij zien eruit als volgt:

Ingekomen	Uitgaand
<ul style="list-style-type: none"> • een doorlopend nummer ["N^o. du présent"] • de datum van registratie ["Dates"]; • naam van de persoon / instelling die het stuk heeft opgestuurd ["Adresse"]; • een korte omschrijving van het stuk ["Analijsse"]; • opmerkingen ["Observations"] 	<ul style="list-style-type: none"> • een doorlopend nummer ["N^o. du présent"]; • De datum van verzending ["Dates"] • naam van de persoon / instelling aan wie het stuk werd opgestuurd ["Adresse"] • een korte omschrijving van het stuk ["Analijsse"]; • opmerkingen ["Observations"]

³⁴ DE NIJN (H.), Gemengde gevoelens tegenover koning Willem I, in : Van UYTVEN (R.) (ed.), De geschiedenis van Mechelen. Van Heerlijkheid tot Stadsgewest, s.l., Lannoo, 1991, p. 199.

³⁵ S.A.M., M.A., nr. 222: Aanwijzer van de ontvangen briefwisseling [6 september 1813-26 oktober 1818] [Bijlage 7], nr. 223: Aanwijzer van de ontvangen briefwisseling [26 oktober 1818-20 juni 1825] en nr. 224: Aanwijzer van de ontvangen briefwisseling [23 juni 1825-14 november 1831].

³⁶ S.A.M., M.A., nr. 266: Repertoria van de verzonden briefwisseling [1812-21 april 1820] [Bijlage 8], nr. 267: Repertoria van de verzonden briefwisseling [21 april 1820-8 februari 1828] en nr. 268: Repertoria van de verzonden briefwisseling [9 februari 1828-1835]

Tijdens het Nederlandse bewind hebben de diverse stadsburelen geen agenda's van de ingekomen en uitgaande stukken aangelegd. Aangezien deze tevens niet bestaan voor de Belgische periode kunnen we dus stellen dat zijn niet meer werden aangelegd.

2.2.2.2. DE DOSSIERVORMING

Net zoals tijdens de Franse periode, is er tijdens het Nederlands bewind geen sprake van dossiervorming of beter gezegd, we treffen er geen sporen van aan in het archief van de secretarie. Er is evenmin spraken van een rubriekenstelsel.

2.2.3. CONCLUSIE

Voor de Frans-Nederlandse periode komen we tot de volgende conclusie. Tijdens het Franse bewind werd er door zowel de secretaris als de diverse burelen agenda's van de ingekomen en uitgaande stukken op nagehouden. Tijdens het daaropvolgende bewind zijn er geen agenda's van de diverse burelen bewaard. Aangezien ze evenmin bestaan voor de Belgische periode nemen we aan dat ze nooit zijn aangemaakt. Er is tijdens de Nederlandse periode evenwel sprake van een standaardisering van de structuur van de agenda's. Met de dossiervorming is het anders gesteld. Noch voor de Franse periode, noch voor de Nederlandse periode is er sprake van dossiervorming. Alle agenda's werden opgesteld in het Frans.

2.3. DE PERIODE NA DE BELGISCHE ONAFHANKELIJKHEID [1830-1999]

In 1830 kwam er een einde aan het Nederlands bewind in onze gewesten. Op 4 oktober werd door de Tijdelijke Regering de onafhankelijkheid uitgeroepen van België. Het land werd voortaan geleid door een Hoofdbewind, hetwelk de wetgevende³⁷ en uitvoerende machten in zich verzamelde. In zijn beleid werd het bijgestaan door een vijftal ondergeschikte Bewinden of ministeriële departementen, die op hun beurt werden bijgestaan door lagere ambtenaren. Op het moment van de Belgische Opstand waren zowel het bestuur van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden als de hoge topambtenaren in Den Haag. Dit heeft ertoe geleid dat de Tijdelijke Regering op eigen initiatief een middenbestuur heeft uitgebouwd. De eerste administratieve organisatie van ons land werd uitgetekend op 28 september 1830. Aan het hoofd van elk bewind kwam een secretaris-of commissaris-generaal te staan dewelke aanvankelijk werkte met een college of raad van drie à vijf personen³⁸.

Op 30 maart 1836 kwam er de eerste Belgische gemeentewet tot stand, waarin de fundamenteen werden gelegd van een moderne gemeenteadministratie. Wat hield de wet in voor de gemeentesecretaris³⁹? De kandidaten voor de functie van gemeentesecretaris - vrouwen kwamen hiervoor niet in aanmerking- moesten van Belgische nationaliteit of ingeburgerd zijn, de volle leeftijd van 21 jaar hebben bereikt en genieten van hun burgerlijke en politieke rechten⁴⁰. Hij werd aangesteld door de gemeenteraad⁴¹.

³⁷ De grondwetgevende en wetgevende bevoegdheid werd in een later stadium overgedragen aan een wettelijke verkozen Volksraad.

³⁸ MAGITS (M.), Op. Cit., p 15-16.

³⁹ Het werk van BROECKX (A.) : *Uitlegging der gemeentewet van 30 maart 1836 en der wijzigingen er door latere wetten aan toegebracht*", is verschenen in het jaar 1912. Dit betekent dat het hier gaat om een compilatie van de oorspronkelijke wet en alle wijzigingen en interpretaties die eraan zijn gegeven tot 1912. We zullen het werk als dusdanig ook hanteren.

⁴⁰ BROECKX (A.), *Uitlegging der gemeentewet van 30 maart 1836 en der wijzigingen er door later wetten aan toegebracht*, Lier, J. Van In & Cie, 1912, p.514.

⁴¹ Idem, p. 513.

Wat waren zijn taken. Op de eerste plaats is hij "gehouden zich te gedragen naar de onderrichtingen die hem, hetzij door den raad, hetzij door het college, hetzij door den burgemeester, gegeven worden"⁴². Daarnaast is hij –ruwweg- belast met:

- het opmaken van de notulen en het overschrijven van alle beraadslagingen en besluiten⁴³;
- het mee ondertekenen van de door de burgemeester ondertekende voor echt verklaarde afschriften van beraadslagingen of andere stukken uit het archief⁴⁴;
- het bijwonen van de zittingen van de gemeenteraad en het schepencollege⁴⁵;
- het bijhouden van een repertorium waarin hij al de "akten van zijn bediening zal inschrijven"⁴⁶;
- het ter beschikking stellen van de ingekomen stukken aan de schepenen, die recht tot inzage hebben⁴⁷;
- het mee ondertekenen van de uitgaande briefwisseling⁴⁸;
- het vervullen van de functie van bediende van de burgerlijke stand, alleen in uitzonderlijke gevallen⁴⁹;
- de behandeling van de ingekomen briefwisseling;
- de expeditie van de uitgaande briefwisseling

Als we kijken naar dit overzicht dan komen we tot de vaststelling dat de gemeentesecretaris niet in staat is om al dit werk zelf te klaren. Daarom wordt hij bijgestaan door een aantal ambtenaren, maar wat hun rol is in het geheel is niet nader bepaald in de gemeentewet. We kunnen stellen dat op basis van zijn functies een hele administratie is uitgebouwd die zich zal bezig houden met de postregistratie en dossiervorming.

2.3.1. DE POSTREGISTRATIE

In de ruwweg 170 jaar dat ons land reeds bestaat kunnen we op vlak van de postregistratie – bij de Mechelse stadssecretarie uiteraard- vier periodes duidelijk van elkaar onderscheiden, nl. 1830-1885, 1886-1900, 1901-1975, 1975-2000. We zullen ze hier achtereenvolgens nader bestuderen.

2.3.1.1. DE POSTREGISTRATIE TUSSEN 1830 EN 1885

Voor die periode 1830-1885 treffen we twee duidelijk te onderscheiden series⁵⁰ aan, respectievelijk voor de ingekomen [Bijlage 9]⁵¹ en de uitgaande stukken [Bijlage 10]⁵². De agenda's voor de ingekomen stukken kennen de volgende structuur:

⁴² BROECKX (A.), Op. Cit., p.534.

⁴³ HOOGMARTENS (M.), De Rol van de Gemeentesecretaris in het Plaatselijk Bestuur, Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling VUBrussel, 1985, p.47. BROECKX (A.), Op. Cit., p. 533.

⁴⁴ BROECKX (A.), Op. Cit., p. 492. HOOGMARTENS (M.), Op. Cit., p. 58.

⁴⁵ BROECKX (A.), Op. Cit., p. 536.

⁴⁶ Idem, p. 533-534.

⁴⁷ Idem, p. 496.

⁴⁸ Idem, p. 495.

⁴⁹ Idem, p. 464-465.

⁵⁰ Coppens verstaat onder serie : "een reeks bescheiden die formeel gelijksoortig zijn" Coppens (H.), Archiefterminologie : archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 50, nr. 145.

⁵¹ S.A.M., M.A., nrs. 224-265 : Aanwijzer van de ontvangen briefwisseling [23 juni 1825-1885] [Bijlage 9].

- een doorlopend nummer [*"N^o.d'ordre"*];
- de datum van verzending van het stuk [*"Date des pièces reçues"*];
- de datum van registratie [*"date de leur enregistrement"*];
- de persoon of instelling die het stuk heeft opgestuurd [*"Désignation des autorités ou des personnes dont elles émanent"*];
- een korte omschrijving van het stuk [*"Analyse des lettres"*]

We merken op dat er hier een verfijning is doorgevoerd in tegenstelling tot de Nederlandse periode. Er werd namelijk een onderscheid gemaakt tussen de dagtekening van het stuk en de datum waarop het stuk werd geregistreerd bij de secretarie.

Aan de andere kant zijn er de agenda's van de uitgaande stukken. Hun structuur ziet er als volgt uit:

- een doorlopend nummer [*"NOS d'ordre"*];
- de datum van verzending van het stuk [*"Dates"*];
- de persoon aan wie het stuk werd opgestuurd [*"Indication des autorités & fonctionnaires auxquels il a été écrit"*];
- een korte omschrijving van het stuk [*"Analyse des lettres"*]

Het enige verschil met de postregistratie in de Nederlandse periode bestaat eruit dat er geen ruimte is voorzien om aanmerkingen aan te brengen.

2.3.1.1. DE POSTREGISTRATIE TUSSEN 1886 EN 1900

Vanaf het jaar 1886 maakt de registratie van de ingekomen en uitgaande stukken deel uit van één enkele serie en dit tot het jaar 1900 [Bijlage 11]⁵³. Als we kijken naar de bijlage dan valt ons op dat de registratie van de ingekomen stukken gebeurt op de versozijde van het folio en dat de registratie van de uitgaande stukken gebeurt op de rectozijde. Op die manier werd door de secretarie een verband gelegd tussen de ingekomen en de uitgaande stukken. Elk ingekomen brief [versozijde] werd aan de rectozijde van het volgende blad beantwoord. In tegenstelling tot de ordeningsstelsels zoals we ze bestudeerd hebben bij prof. F. Scheelings, is de datering van de ingekomen stukken hier niet op een chronologische manier gebeurd. We komen als dusdanig tot de volgende structuur:

- "*Ontvangen stukken*" [versozijde]
 - "*Volgnummer*";
 - "*Datum der ontvangen stukken*";
 - "*Datum hunner inschrijving*";
 - "*Ontleding der stukken*";

⁵² S.A.M., M.A., nrs. 268-308 : Repertoria van de verzonden briefwisseling [9 februari 1828-1885] [Bijlage 10].

⁵³ S.A.M., M.A., nrs. 309-338 : Aanwijzer der ontvangen en uitgaande correspondentie [januari 1886-december 1900].

- " Verzonden stukken" [rectozijde]
 - "Datum";
 - "Bestemmingen";
 - "Ontleding der stukken";
 - "Opmerkingen";

Laten we even kijken naar een voorbeeld. Op 12 oktober 1900 werd door de registrator van de stadssecretarie een brief⁵⁴ van de "stedelijke federatie der vakbonden" ingeschreven onder het nummer 6172. Hierin vroegen de leden van de federatie om een onderhoud te kunnen hebben met het Mechels schepencollege [rectozijde]. Acht dagen later werd aan de federatie het besluit van het schepencollege opgestuurd, nl. : "Wij berichten dat het College de heeren afgevaardigden hunner federatie in gehoor zal ontvangen, Maandag 22 dezer om 11 ure op het stadhuis. Wij verzoeken hen tegenwoordig te zijn bij een onderhoud van 't College met afgevaardigden van de Mechelsche Federatie der Vakbonden, op 22 dezer, om 11 ure op het stadhuis." [versozijde].

2.3.1.3. DE POSTREGISTRATIE TUSSEN 1901 EN 1975

De agenda's van de ingekomen en uitgaande stukken hebben we voor de periode 1901-1914 niet kunnen inzien. Dit komt omdat zij nooit op het stadsarchief zijn gedeponneerd geworden. Daarom hebben we besloten navraag te doen op de stadssecretarie zelf. Op onze vraag hebben we samen met Cyriel op de Beeck, archiveerder-documentalist van de stadssecretarie, een bezoek gebracht aan de kelders van het stadhuis⁵⁵. In deze uitgestrekte ruimten wordt voor het moment een deel van het hedendaags archief van de stadsdiensten, de stadssecretarie inclusief, bewaard. Samen met de archiveerder-documentalist hebben we vastgesteld dat de vroegst bewaarde agenda's teruggaan tot het einde van de jaren '70. Dit betekent dus dat 80 à 160-tal⁵⁶ registers verdwenen zijn. Of het ontbreken van agenda's te wijten is aan brand, verkeerd weggelaten of onopzettelijke vernietiging door een overijverige ambtenaar is niet geweten. We kunnen dus geen evolutie vaststellen in de registratie van de ingekomen en uitgaande stukken.

2.3.1.4. DE POSTREGISTRATIE TUSSEN 1975 EN 2000

Vanaf het midden van de jaren '70 tot en met 1996 zijn de agenda's van de inkomende stukken voorhanden. Ze worden of op de stadssecretarie of in de kelders van het stadhuis bewaard [Bijlage 12]. De structuur van deze agenda's ziet er als volgt uit:

⁵⁴ De brief dateert van 11 oktober 1900. S.A.M., M.A., nr. 338: Aanwijzer der ontvangen en uitgaande correspondentie [juni-december 1900].

⁵⁵ Tijdens ons bezoek aan de kelders van het stadhuis is ons opgevallen dat niet alle diensten op een adequate manier zijn omgegaan met hun eigen archief. Een uitzondering hierop is de stadssecretarie die haar eigen archief behoorlijk bewaart. De andere stadsdiensten daarentegen gaan niet altijd zo consequent om met hun archief aangezien ze her en der verspreid liggen in de kelders, meestal op een hoopje bijeen gekeerd. De ruimte zou niet alleen geschikt zijn voor het bewaren van het semi-statisch archief van de stad maar tegelijkertijd ook kunnen dienen voor het schonen van het binnenkomend archief van de diverse stadsdiensten. Hierdoor is het mogelijk om "kant-en-klaar" archief te deponeren op het stadsarchief.

⁵⁶ Als er slechts 1 agenda is voor zowel de ingekomen als uitgaande stukken dan gaat het om 80 registers in het andere geval gaat het om 160 registers.

- een doorlopend nummer ["*Volgnummer*"];
- de datum van verzending van het stuk ["*Datum der ontvangen stukken*"];
- de datum van registratie ["*Datum hunner inschrijving*"]
- de persoon of instelling die het stuk heeft opgestuurd ["*Afzender en referenties*"];
- een korte omschrijving van het stuk ["*Ontleding der stukken*"];
- de datum waarop het stuk is overgemaakt aan de schepen / dienst ["*Overgemaakt de*"];
- de schepen / dienst aan wie het stuk is overgemaakt ["*Overgemaakt aan*"];
- ["*Gevolg*"]

In tegenstelling tot de periode 1886-1900 maakt de registratie van de ingekomen en uitgaande stukken geen deel uit van één serie. Vermoedelijk was dit reeds het geval voor de periode 1901-1975, maar bewijzen hebben we hier niet voor. Als we kijken naar de agenda dan kunnen we stellen dat de stadssecretarie haar inspiratie is gaan halen in de Franse periode met dit verschil dat het aantal geregistreerde elementen nu veel uitgebreider is. Dit zal blijken uit de onderstaande tabel. Met "X" bedoelen we dat de elementen zijn geregistreerd, met "0" bedoelen we dat zij niet geregistreerd zijn.

Geregistreerde elementen	Periode 1975-200	Franse periode
• een doorlopend nummer	X	X
• de datum van verzending van het stuk	X	0
• de datum van registratie	X	0
• de persoon of instelling die het stuk heeft opgestuurd	X	X
• een korte omschrijving van het stuk	X	X
• de datum waarop het stuk is overgemaakt aan de schepen / dienst	X	X
• de schepen / dienst aan wie het stuk is overgemaakt	X	X
• ["Gevolg"]	X	0

Uit een gesprek met Guy Hemeleers blijkt dat de stadssecretarie geen agenda's van de uitgaande briefwisseling erop na houdt. In hun ogen had dit geen enkel nut. We hebben hem er dan op gewezen dat volgens de officieuze "bewaar- en vernietigingslijst"⁵⁷ van G. Maréchal⁵⁸ er de voorkeur aan wordt gegeven om de repertoria van uitgegane stukken te bewaren. Impliciet betekent dit dat het aangeraden is om dergelijke repertoria aan te leggen. Dit heeft ertoe geleid dat er een kopie is genomen van de bewaar- en vernietigingslijst, zoals hij is opgesteld door G. Maréchal voor de stadssecretarie.

Een viertal jaren geleden is de stadssecretarie overgegaan tot het automatiseren van de postregistratie. Dit betekent dat alle ingekomen stukken aan de hand van het programma Microsoft Access worden geregistreerd. Voor de toekomst voorziet de dienst

⁵⁷ Coppens verstaat onder bewaar- en vernietigingslijst: "een systematische opsomming van categorieën archief - bescheiden die in aanmerking komen voor permanente bewaring of voor onmiddellijk of op termijn uit te voeren vernietiging". Coppens (H.), Archiefterminologie: archief termen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 24, nr. 51.

⁵⁸ MARECHAL (G.), Secretarie, in: MARECHAL (G.) (ed.), Bewaring en vernietiging van gemeentearchieven. Richtlijn en advies. Deel III, Brussel, A.R.A.B., 1993, p.167.

in het inscannen van alle ingekomen stukken. Het voordeel hiervan is dat er geen copieën meer moeten worden aangemaakt. Het was namelijk de gewoonte om aan alle betrokken schepenen en stadsdiensten een kopie van één en dezelfde brief te bezorgen. Alle diensten zullen voortaan de stukken kunnen inzien via de computer. De stadssecretarie zit wel met een klein probleempje, nl. wat moet er gebeuren met het originele stuk? Moeten ze het bewaren of niet. Ze zijn tot de conclusie gekomen om het te bewaren op die dienst die het stuk nodig heeft. Hieruit kunnen we concluderen dat de secretarie maar ook de andere diensten een verregaande automatisatie doormaken maar dat er toch nog heel wat werk voor de boeg is. Zo zullen ze bijvoorbeeld ervoor moeten zorgen dat er een relatie gaat ontstaan tussen het ingescande stuk en het materiële dossier. Hierdoor zal het mogelijk zijn om in één handomdraai alle stukken in verband met één zaak bijeen te brengen op een zo kort mogelijke tijd. Daarnaast zal er ook een verband moeten worden gelegd tussen de agenda's van de ingekomen en de uitgaande stukken. Dit kan van belang zijn, al is het maar om te dienen als bewijs voor verzending.

2.3.2. DE DOSSIERVORMING [1830-1850 / 1850-1996]

In tegenstelling tot de Franse en Nederlandse periode is er hier wel sprake van dossiervorming, maar pas vanaf het jaar 1850. Dit betekent dus dat er voor de periode 1830-1850 geen dossiers beschikbaar zijn. Hiervoor zijn er twee mogelijke verklaringen, ofwel werden ze vernietigd ofwel werden ze nooit aangemaakt.

Vanaf het jaar 1850 tot en met het jaar 1996 zijn alle dossiers van de stadssecretarie op een fysieke manier bewaard, dit wil zeggen op een tastbare manier. Om al deze dossiers te ordenen en te ontsluiten heeft de dienst gebruik gemaakt van het indicateurstelsel⁵⁹. Dit betekent echter niet dat ze tot en met 1996 raadpleegbaar zijn. Voor het moment zijn enkel en alleen de dossiers tot en met jaar 1942 raadpleegbaar op het stadsarchief. De toegankelijkheid ervan gebeurt aan de hand van niet minder dan 20 indicateurs, eveneens aanwezig op het stadsarchief⁶⁰.

Sinds 12 december 1997 is het principe van de "openbaarheid van bestuur" van toepassing op de documenten van provincies en gemeenten⁶¹. Dit betekent in principe dat de gemeenten moeten voorzien in het verschaffen van informatie niet enkel en alleen over het gevoerde beleid maar ook over de voorbereiding en uitvoering ervan. Op de raadpleegbaarheid van de dossiers zijn er wel een aantal restricties voorzien⁶². De belangrijkste uitzonderingsgronden zijn:

- de bescherming van de persoonlijke levenssfeer;
- dossiers die nog in behandeling zijn;
- de veiligheid van de staat en de landsverdediging;
- de handhaving van openbare orde en veiligheid;
- de fundamentele economische en financiële belangen van de staat, de gemeente en andere publiekrechtelijke personen

⁵⁹ Het indicateurstelsel is een combinatie van het rubrieken- en dossierstelsel. SCHEELINGS (F.), Syllabus: Werkcollege in de archivaliek, Brussel, VUBrussel, 1998-1999, onuitgegeven cursus. Coppens verstaat onder een indicator: "een agenda, die bovendien de plaats van de stukken in het archiefbestand aangeeft". Coppens (H.), Archiefterminologie: archief termen voor gebruik in het Rijksarchief, p.72, nr. 259.

⁶⁰ De indicateurs zijn te raadplegen in de algemene leeszaal van het stadsarchief. Vrij te consulteren.

⁶¹ DE MECHELEER (L.), Het archief van het secretariaat van de stad Ninove, reeks: Miscellanea Archivistica Studia, nr. 105, Brussel, A.R.A.B., 1998, p. 17.

⁶² Brochure van de stad Mechelen: Reglement Openbaarheid van Bestuur [Bijlage 13].

In alle andere gevallen kunnen de dossiers wel worden ingezien. Dit brengt een ander probleem met zich namelijk de interne toegankelijkheid van het dossier maar hier komen we nog op terug. De hierboven genoemde restricties zijn in principe niet van toepassing op de dossiers aanwezig op het stadsarchief. Hier speelt het principe dat documenten jonger dan 100 jaar niet mogen geraadpleegd worden wegens het beschermen van de persoonlijke levenssfeer⁶³.

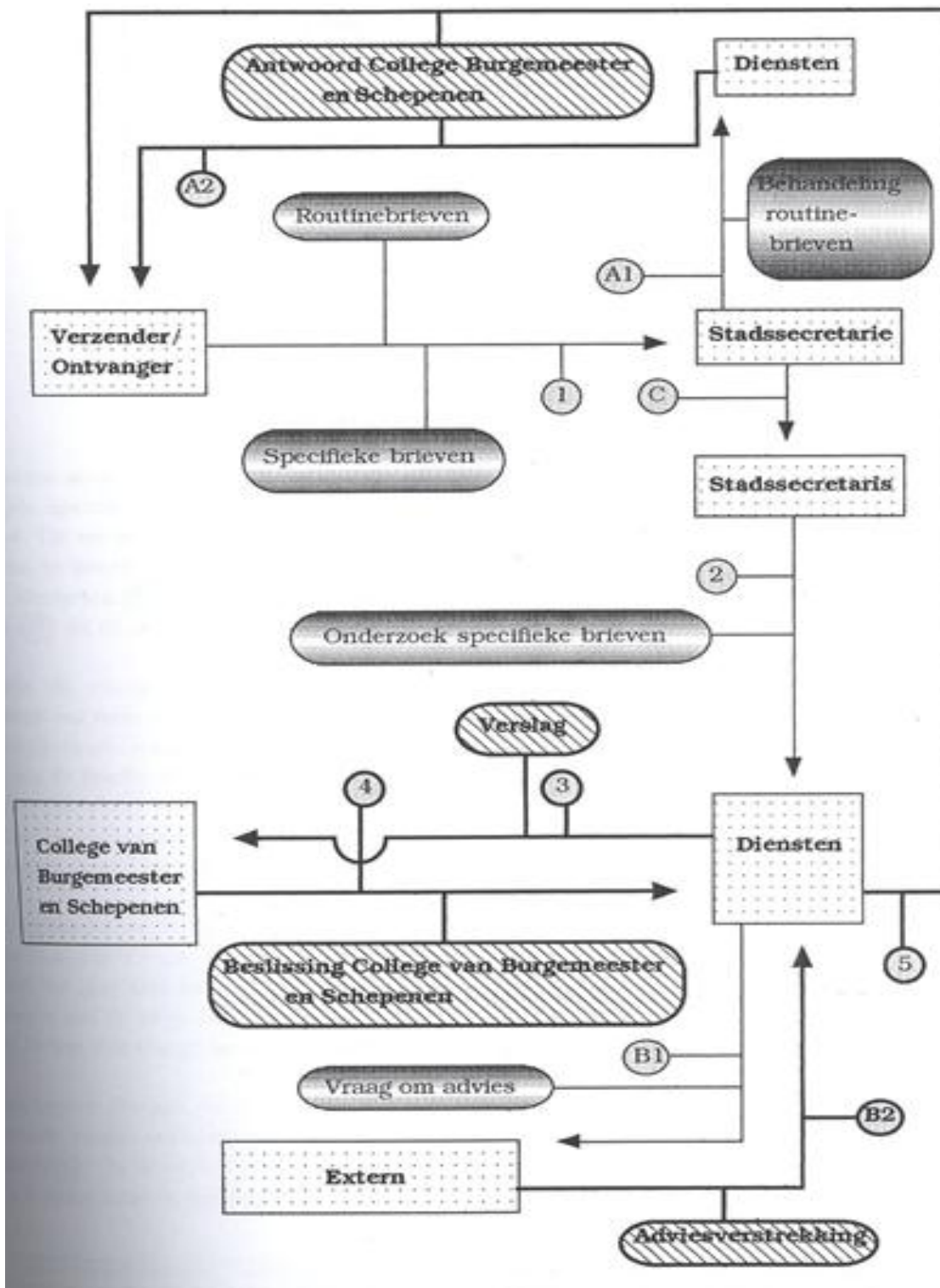
Vooraleer we het gehanteerde ordenings-en ontsluitingssysteem gaan bestuderen is het ook nodig om iets meer te zeggen over het totstandkomen van de dossiers. Als voorbeeld nemen we dossier 11 van het jaar 1913, getiteld "*Vraag om inlichtingen aangaande de familie Maes-Stevens*" [Bijlage 14]⁶⁴, Dit dossier vinden we terug in de indicateur onder het trefwoord "*Bijzondere zaken*" [Bijlage 15]⁶⁵.

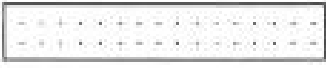
⁶³ ROELSTRAETE (J.), Handleiding voor genealogisch onderzoek in Vlaanderen, Roeselare, Vlaamse Vereniging voor Familiekunde, 1998, p. 157.

⁶⁴ Bijlage 14: S.A.M., M.A., Secretariaatsarchief, Vak 29, 1913, Dossier 11: "Vraag om inlichtingen aangaande de familie Maes-Stevens".

⁶⁵ Bijlage 15: Pagina uit indicateur 14 [1913-1914]. In de rechter bovenhoek kan je het nummer 29 zien, verwijzend naar het trefwoord "*Bijzondere zaken*". Daarna volgen de dossiers met in de linkerkolom het dossiernummer en in de rechterkolom de omschrijving.

De manier waarop een dossier in het verleden tot stand kwam is in essentie niet verschillend van de manier waarop het nu gebeurt. De meest eenvoudige manier waarop een dossier nu tot stand komt ziet er schematisch als volgt uit:

Symbolen	Verklaring
▪ (1)	stap
▪ 	vraag
▪ 	vraagzijde
▪ 	antwoordzijde
▪ 	antwoord
▪ 	persoon / dienst

De eerste stap (1) bestaat erin dat de stadssecretarie enerzijds routinebrieven en anderzijds specifieke brieven ontvangt van buitenuit. Alleen deze laatste worden geregistreerd. De secretarie zal er voor instaan om de beiden van elkaar te scheiden en ze daarna te distribueren. De routinebrieven gaan rechtstreeks naar de diensten van de stad Mechelen (A1) terwijl de specifieke brieven worden voorgelegd aan de stadssecretaris (C) en de adjunct-stadssecretaris.

In ons voorbeeld vraagt "le Sous-Intendant Militaire dirigeant le service de manutention à Malines" om hem informatie te bezorgen "aussi détaillés que possible, sur les membres de la famille Maes, relativement à leur position sociale et à leur moralité". Een van de kinderen van de familie Maes stond op het punt te huwen met adjudant-secretaris Houry. De militaire overheid moest zijn toestemming geven voor dit huwelijk, hetwelk pas gebeurde nadat een onderzoek was ingesteld naar de handel en wandel van de familie van de toekomstige. Deze brief werd voorgelegd aan de stadssecretaris.

De brieven die rechtstreeks bij de diensten terecht komen zijn van algemene aard, hiermee bedoelen we dat ze beantwoord worden zonder dat er een onderzoek wordt ingesteld. Het gaat hier bijvoorbeeld om het inwinnen van informatie over de adreswijziging van een inwoner van de stad. De betrokken dienst zal dan een antwoord opstellen in naam van het College van Burgemeester en Schepenen (A2).

Alle brieven die aan de stadssecretaris worden voorgelegd zullen aan een nader onderzoek worden onderworpen. De stadssecretaris zal één van de diensten hiermee belasten (2)⁶⁶. In ons geval werd aan het politiebureau de opdracht gegeven een onderzoek in te stellen naar de familie Maes.

De dienst zal op zijn beurt een verslag opstellen (3) hetwelk wordt voorgelegd aan het College van Burgemeester en Schepenen. Het verslag van het politiebureau was in het geval van de familie Maes positief te noemen ["*Conduite et moralité: Bonnes*"]. Aan de

⁶⁶ Coppens verstaat onder zaak: "een geheel van binnen een zekere tijd ten aanzien van een bijzonder geval gestelde handelingen". Coppens (H.), Archiefterminologie: archief termen voor gebruik in het Rijksarchief, p.51, nr. 151.

hand van het verslag neemt het College een beslissing (4). De dienst die het verslag heeft opgesteld zal dan instaan om aan de persoon die de zaak heeft voorgelegd een antwoord te bezorgen (5). In een aantal gevallen is het best mogelijk dat de diensten buitenshuis inlichtingen inwinnen (B1), waar normalerwijze een antwoord op komt (B2). Dit advies zal een belangrijke rol vervullen bij het opstellen van het rapport.

Alle stukken worden verzameld in één dossier en bijgehouden op de stadssecretarie. Het hier aangehaalde dossier is nog vrij eenvoudig te noemen qua samenstelling wat betekent dat het niet kan worden toegepast op complexere zaken. Deze laatste zullen we hier niet verder behandelen.

Laat ons nu terugkeren tot het indicateurstelsel. In de onderstaande tabel geven we een overzicht van de verschillende indicatoren bewaard op het stadsarchief:

Volgnummer	De behandelde periode	Het totaal aantal jaren
Indicateur 1	1850-1862	13
Indicateur 2	1863-1864	2
Indicateur 3	1865-1867	3
Indicateur 4	1868-1871	4
Indicateur 5	1872-1875	4
Indicateur 6	1876-1879	4
Indicateur 7	1880-1884	5
Indicateur 8	1885-1889	5
Indicateur 9	1890-1894	5
Indicateur 10	1895-1899	5
Indicateur 11	1900-1905	6
Indicateur 12	1906-1908	3
Indicateur 13	1909-1912	4
Indicateur 14	1913-1919	7
Indicateur 15	1920-1922	3
Indicateur 16	1923-1925	3
Indicateur 17	1926-1928	3
Indicateur 18	1929-1933	5
Indicateur 19	1934-1937	4
Indicateur 20	1938-1942	5

In de manier waarop de dossiers worden geordend en ontsloten binnen het indicateurstelsel spelen drie principes een grote rol, namelijk:

- **Principe 1:** ordening volgens trefwoord en het daarbij behorend vak;
- **Principe 2:** ordening van een dossier volgens het jaar van openen;
- **Principe 3:** ordening volgens dossiernummer per jaar / vak

Tijdens de periode 1850-1942 worden deze drie principes tegelijkertijd gehanteerd om de dossiers te ordenen. Het gaat evenwel van indicator tot indicator verschillen welk principe de voorrang krijgt bij het ordenen. In de onderstaande tabel maken we dit duidelijk. Voor de verschillende indicatoren duiden we aan welke stappen in het ordeningsproces van belang zijn geweest en in welke volgorde [dit laatste duiden we aan met de cijfers 1, 2 en 3 of 0 wanneer het niet van toepassing is].

Indicateurs	Principe 1	Principe 2	Principe 3
Indicateur 1 ⁶⁷	Ja [1]	Ja/nee [0/3]	Ja [2]
Indicateur 2-6 ⁶⁸	Ja [2]	Ja [1]	Ja [3]
Indicateur 7-20 ⁶⁹	Ja [1]	Ja [2]	Ja [3]

Laten we kijken naar de manier waarop de drie principes worden toegepast.

In indicator 1 zal er eerst worden geordend volgens het trefwoordensysteem. Elk trefwoord zal vereenzelvigd worden met een vaknummer. Daarna zal er worden geordend volgens de dossiernummers. De datering zelf speelt hierbij geen expliciete rol [0] maar is toch van wezenlijk belang voor de administratie zelf [3]. We zullen dit verduidelijken.

Voor de administratie is het veel eenvoudiger om een dossier op te sporen –bijvoorbeeld wegens het heropenen van een zaak- aan de hand van het jaar waarin het werd geopend [3]. Dit heeft ertoe geleid dat er jaartallen werden opgenomen. Dit gebeurde op twee verschillende manieren. Volgens bijlage 16 [eerste manier] werd boven de dossiers het jaartal aangebracht waarin de dossiers werden geopend maar we merken op dat de dossiernummering doorloopt. In bijlage 17 [tweede manier] daarentegen werd naast de dossiers de jaartallen aangebracht.

In de indicatoren 2 tot en met 6 gaat de voorkeur er naar uit om het register in eerste instantie op te delen volgens de jaren, in tweede instantie volgens het vakkensysteem en daarna te ordenen volgens het dossiernummer. Tenslotte zijn er de indicatoren 7 tot en met 20. Hier worden de principes gehanteerd zoals we ze op de vorige pagina hebben beschreven.

We komen nu even terug op de toegankelijkheid van de dossiers. Het gebruiken van de indicatoren op zich is één middel om de dossiers toegankelijk te maken. Maar dit is onvoldoende. We stellen namelijk vast dat de dossiers op zich geen inhoudelijke ontsluiting kennen. Er is geen inhoudstafel voorzien op die berg papier. Dit is een gebrek van het bestaande systeem. Het registreren van de stukken van één dossier neemt in ons ogen niet te veel tijd in van het dagelijkse werk. De registratie ervan zou het werk van de dienst achteraf een stuk verlichten. Het eindeloze zoeken naar dat stuk dat de dienst juist nodig heeft zou ingekort kunnen worden. Hetgeen de rendabiliteit van de

⁶⁷ Bijlage 16: Indicator 1 [1850-1862]: Vak 54 [Gevaarlijke en hinderlijke inrichtingen] en Bijlage 17: Indicator 1 [1850-1862] Vak 29 [Private zaken].

⁶⁸ Bijlage 18: Indicator 2 [1863-1864]: Vak 54 [Gevaarlijke en hinderlijke inrichtingen].

⁶⁹ Bijlage 19: Indicator 7 [1880-1884]: Vak 29 [Private zaken].

dienst zal verhogen.

Tenslotte willen we even aandacht schenken aan het trefwoordensysteem zoals het door de stadssecretarie wordt gehanteerd. In totaal kent de secretarie een 76-tal trefwoorden waaronder de dossiers worden geklasseerd door de archiveerder-documentalist van dienst. Hieronder volgt een overzicht:

Vak 1	Liefdadigheidsinstellingen
Vak 2	Gevonden en verlaten kinderen
Vak 3	Zwakzinnigen
Vak 4	Liefdadige verenigingen en onderlinge bijstand
Vak 5	Doofstommen – blinden – slechtzienden
Vak 6	Spaarkas
Vak 7	Bergen van Barmhartigheid
Vak 8	Pensioenen – bijstand – schenkingen
Vak 9	Levensmiddelen
Vak 10	Bewaarklassen
Vak 11	Provinciale school voor vroedvrouwen
Vak 12	Lager onderwijs
Vak 13	Middelbaar onderwijs
Vak 14	Stichtingen en studiebeurzen
Vak 15	Sport
Vak 16	Eredienst
Vak 17	Gemeentelijke begraafplaats
Vak 18	Politie
Vak 19	Personeel van de politie
Vak 20	Burgerlijke stand en bevolking
Vak 21	Gebeurtenissen – rampen – ongelukken
Vak 22	Bedelarij en verbeteringshuizen
Vak 23	Gevangenissen – bescherm comitees
Vak 24	Verlichting
Vak 25	Daden van moed en zelfopoffering
Vak 26	Openbare gezondheidsdienst – geneeskunde
Vak 27	Openbaar slachthuis
Vak 28	Naturalisatie – inheemsheid
Vak 29	Private Zaken
Vak 30	Garnizoen en militaire zaken
Vak 31	Burgerwacht
Vak 32	Neergelegde stukken
Vak 33	Betwiste zaken
Vak 34	Vismarkt
Vak 35	Administratie
Vak 36	Personeel
Vak 37	Verkiezingslijsten – verkiezingen
Vak 38	Jaarlijks verslag
Vak 39	Reglementen
Vak 40	Gemeentelijke eigendommen
Vak 41	Boekhouding
Vak 42	Begroting en rekeningen
Vak 43	Lening
Vak 44	Renten
Vak 45	Opcentiemen
Vak 46	Bareelrechten
Vak 47	Gemeentelijke belastingen – stedelijke accijnzen
Vak 48	Zeedok
Vak 50	Domeinen – heffingen – belastingen

Vak 51	Statistieken
Vak 52	Diversen
Vak 53	Handel en industrie
Vak 54	Gevaarlijke en hinderlijke inrichtingen
Vak 55	Landbouw – tuinbouw
Vak 56	Paarden – runderen
Vak 58	Jacht
Vak 59	Bestel- en vrachtgoederenkantoor
Vak 60	Koetsen
Vak 61	Spoorwegen
Vak 62	Post
Vak 63	Waterlopen
Vak 64	Afleiding van de Dijle
Vak 65	Wegenissen
Vak 67	Stadswerken
Vak 68	Vergunningen
Vak 69	Sint – Romboutstoren
Vak 70	Letteren en wetenschappen
Vak 71	Archief en bibliotheek
Vak 72	Museum van schone kunsten
Vak 73	Academie van schone kunsten
Vak 74	Theater en toneelgezelschappen
Vak 75	Feesten – spelen
Vak 76	Volksspelen

Het is aan de hand van die trefwoorden dat de dossiers worden weg geklasseerd. We weten uit ondervinding, door het zelf raadplegen van de indicateurs, dat dit systeem in het verleden niet altijd even consequent werd toegepast. Het was de archiveerder – documentalist die uiteindelijk besloot –op basis van zijn inzichten- om een dossier onder te brengen onder één van de trefwoorden. Ondanks de subjectiviteit van het systeem heeft het toch de laatste 170 jaar, dus sinds het ontstaan van België eigenlijk, goed gefunctioneerd op voorwaarde dat de archiveerder – documentalist zijn eigen systeem onder de knie had.

Iedereen die een dossier wou raadplegen was in zekere mate afhankelijk van de archiveerder – documentalist, wilde hij dat dossier terugvinden. Er is namelijk geen klapper⁷⁰ voorzien op de indicateurs waarop hij of overige ambtenaren kunnen terugvallen. De raadpleging ervan is dus uitermate moeilijk.

Een ander probleem is dat de achtereenvolgende archiveerder – documentaristen gebruik hebben gemaakt van kruisverwijzingen. Hetwelk geen problemen zou opleveren mits de archiveerder het consequent toepast.

We moeten er hier extra op wijzen dat het hier slechts gaat om theoretische bespiegelingen en dat de eigenlijke uitwerking ervan veel meer tijd vergt.

⁷⁰ Coppens verstaat onder klapper: "een alfabetische trefwoorden- en/of naamindex". Coppens (H.), Archiefterminologie. Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief, p.76, nr.297.

3. De overige archiefbescheiden⁷¹

Tot nu toe hebben we enkel en en alleen gesproken over de dossiervorming bij de Mechelse stadssecretarie. Het geheel aan dossiers maakt ongeveer 80% uit van het te inventariseren archief.

Dit betekent dat er daarnaast nog 20% losse stukken moeten geïnventariseerd worden. Het gaat hier om stukken van allerlei aard., nl. vrijgeleides, paspoorten, aanvragen om onderzoek in te stellen naar de verblijfplaats van familieleden, omzendbrieven of circulaire⁷² van het Belgische leger, enz.

Voor het moment stellen we dat deze stukken deel uitmaken van de Mechelse stadssecretarie. In het volgende hoofdstuk zullen we hier nader op in gaan. We gaan dan proberen een antwoord te formuleren op de vragen: wat is de oorsprong van de stukken, waarom menen we dat het deel uitmaakt van het archief van de stadssecretarie en hoe moeten we het ordenen?

4. Documentatie⁷³

Tenslotte moeten we overgaan tot het inventariseren van de documentatie die betrekking heeft op de oorlogssituatie te Mechelen. Qua omvang is dit onderdeel veel minder omvangrijk dan het archief. Dit betekent evenwel niet dat het minder belangrijk zou zijn. De documentatie is uitermate interessant omdat het ons een beeld geeft van het dagelijkse leven te Mechelen. Zo treffen we onder meer bescheiden aan over de dagelijkse ontspanning van de bevolking en de Duitse troepen, oproepen tot meer zelfbewustzijn van het Vlaamse volk en informatie over de manier waarop er hulp werd geboden aan de krijgsgevangenen in Duitsland. In het volgende hoofdstuk zullen we nader ingaan op wat er juist gaat gebeuren met die stukken op vlak van de ordening, de beschrijving, de bewaring en de vernietiging.

⁷¹ Coppens verstaat onder archiefbescheiden: *"bescheiden die ongeacht hun datum, vorm en drager, naar hun aard bestemd zijn te berusten onder de instelling, persoon of groep personen die deze heeft ontvangen of opgemaakt uit hoofde van zijn/haar activiteiten of vervulling van zijn/haar taken"*. Coppens (H.), Archiefterminologie. Archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 15, nr. 16.

⁷² Coppens verstaat onder circulaire: *"een aan meer dan één geadresseerde gerichte brief van dezelfde inhoud"*. Als synoniem kennen we ook de begrippen: omzendbrief, oproepingsbrief, convocatiebrief en beschrijvingsbrief. Coppens (H.), Archiefterminologie. Archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 66, nr. 266.

⁷³ Coppens verstaat onder documentatie: *"een geheel van documenten bijeengebracht met een bepaald doel"*. Coppens (H.), Archiefterminologie. Archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 12, nr. 4.

HOOFDSTUK II:

Herstellen we de oude orde? Or do we disrespect the old order!

1. MECHELEN TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG

Vooraleer we overgaan tot de kern van de zaak is het nodig om in grote lijnen de situatie van de stad Mechelen tijdens de Eerste Wereldoorlog te schetsen. We gaan evenwel de geschiedenis van de stad niet herschrijven aangezien er reeds twee bruikbare studies ter onzer beschikking staan, namelijk de licentiaatsverhandelingen van R. De Swert en B. Vansteenwegen. We gaan ons baseren op deze twee werken bij het schrijven van dit onderdeel, hetwelk zal dienen als inleiding op de rest van dit hoofdstuk.

ALGEMENE EUROPESE CONTEXT

Op het einde van de 19de eeuw was het machtsevenwicht op ons continent grondig gewijzigd. In West-Europa kende men de opkomst van het machtige en geïndustrialiseerde Duitsland ten koste van Groot-Brittannië en Frankrijk. Groot-Brittannië werd in zijn hegemonie ter zee bedreigd door een groeiende Duitse vloot terwijl Frankrijk smadelijk werd verslagen tijdens de Frans-Duitse oorlog [1870-1871]. Het is dus niet verwonderlijk dat de beide landen zich bedreigd voelden door Duitsland.

In Centraal- en Oost-Europa en Azië was de situatie er niet veel beter op. Ook daar heersten er conflicten. Zo kampte Oostenrijk-Hongarije met interne problemen, was Rusland verslagen door de Rijzende Zon en Turkije was ondertussen de zieke, oude man van Europa geworden. In deze context zochten een aantal landen steun bij elkaar door het afsluiten van verdragen en door het aangaan van bondgenootschappen. Zo kwamen de Triple Alliantie en de Triple Entente tot stand.

Op 28 juni 1914 brak de Grote Oorlog uit. Die dag bracht de Oostenrijkse kroonprins Franz-Ferdinand en zijn vrouw een bezoek aan Sarajevo –de hoofdstad van Bosnië-, alwaar ze werden neergeschoten door de student Gavrilo Princip.

Oostenrijk-Hongarije was niet bereid dit ongestraft te laten en had het idee opgevat om de grote onruststoker van de Balkan, Servië –dat steun had gegeven aan de student-eens en voorgoed uit te schakelen met behulp van Duitsland. Vanaf dat moment begonnen de poppen te dansen. Alle betrokken partijen begonnen zich te mobiliseren. De oorlogsmachine draaide op volle toeren.

Op 31 juli 1914 verstuurde het oorlogszuchtige Duitsland zijn oorlogsverklaringen naar Frankrijk en Rusland. Diezelfde avond nog besloot de Belgisch regering om over te gaan tot algehele mobilisatie. Een aantal dagen later werd door de Duitse ambassadeur aan de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Davignon een ultimatum bezorgd. In dit document eiste Duitsland de vrije doorgang van zijn troepen door ons land op met de bedoeling een mogelijke Franse aanval op Duitsland af te slaan. Ons land aanvaarde het ultimatum niet waardoor België betrokken werd bij de Grote Oorlog. In ons land brak hij uit op 4 augustus 1914 toen Duitse troepen de Belgische grens te Gemmenich overschreden.

MECHELEN TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG

Bij de aanvang van de oorlog heerste in Mechelen nog een euforische stemming, die echter heel snel zou omslaan in een algemene zenuwachtigheid naarmate de Belgische troepen zich begonnen terug te trekken naar de Antwerpse vesting. Hierdoor kregen de Duitsers vrij spel in de rest van België en konden ze optrekken naar de Franse hoofdstad. Er bleven echter wel een aantal Duitse legers achter in ons land als bezettingsmacht. Op dat moment was het Belgische leger nog 150.000 man sterk. Om ervoor te zorgen dat er geen aanvallen zouden plaatsvinden op de achterhoede van het Duitse leger werden verkenningstroepen erop uitgestuurd om poolshoogte te nemen.

Op 21 augustus 1914 werd Mechelen betrokken bij de oorlog toen Duitse Uhlanen aan het Arsenaal slaags raakten met Belgische gendarmes⁷⁴. Vier dagen later begon het Duitse leger de stad te beschieten. Aanvankelijk slaagde het Belgische leger erin om weerstand te bieden aan de Duitsers maar de volgende dag verlieten de Belgische jongens en een deel van de bevolking de stad⁷⁵. De komende dagen -27 en 28 augustus en 1 en 6 september- gingen de beschietingen gewoon verder.

Het Belgische leger deed op 8 september een nieuwe uitval vanuit de Antwerpse vesting met als doel de spoorlijn Keulen-Leuven-Brussel te onderbreken. Ze slaagde erin om onder andere Muizen en Rijmenam te heroveren op de Duitsers met als gevolg dat er zwaar werd gevochten rond de Dijlestad.

Op 27 september werd Mechelen de hele nacht door de Duitsers onder vuur gehouden. De laatste Belgische troepen slaagden er niet in om de Duitsers nog tegen te houden en trokken zich terug. De eerste Duitsers trokken diezelfde dag nog de stad in waardoor Mechelen een bezette stad werd voor de komende vier jaren⁷⁶.

2. INSTITUTIONEEL ONDERZOEK NAAR DE STAD MECHELEN TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG

Als we willen weten wat tijdens de bezetting gebeurde op vlak van bestuur en ondersteuning van de Mechelse bevolking dan zullen we aan institutioneel onderzoek moeten doen. We gaan in de eerste plaats na wat haar traditionele taken zijn op het moment dat de oorlog uitbreekt en anderzijds gaan we na welke speciale functies en taken de stad op zich heeft genomen naar aanleiding van de heersende oorlogssituatie. Dit betekent ook dat we moeten kijken naar de structuren die het geheel aan activiteiten en functies omkaderen⁷⁷.

⁷⁴ VANSTEENWEGEN (B.), Op. Cit., p. 67.

⁷⁵ Idem, p. 68.

⁷⁶ VANSTEENWEGEN (B.), Op. Cit. p. 69.

⁷⁷ VERHELST (J.), Syllabus: Statische en dynamisch archief van administraties en bedrijven, Brussel, VUBrussel, 1998-1999, onuitgegeven cursus. COPPENS (H.), De ontsluiting van archieven. Richtlijnen en aanbevelingen voor de ordening en beschrijving van archieven in het Rijksarchief, reeks: *Miscellanea Archivistica Manuale*, nr. 21, Brussel, A.R.A.B., 1997, p. 55.

2.1. LITERATUUR EN ONUITGEGEVEN BRONNENMATERIAAL

Een belangrijk onderdeel van ons onderzoek bestaat erin om de bestaande literatuur met betrekking tot de oorlogssituatie te Mechelen enerzijds en de organisatiestructuur van de stad Mechelen anderzijds te raadplegen. In tweede instantie kijken we uit naar onuitgegeven bronnenmateriaal ter aanvulling op het literatuuronderzoek.

A. LITERATUUR

STUDIES OVER MECHELEN EN ZIJN ORGANISATIESTRUCTUUR TIJDENS WO I

In kader van ons onderzoek kunnen we beroep doen op twee licentiaatsverhandelingen, die in de jaren '90 zijn verschenen aan de Katholieke Universiteit van Leuven. We hebben reeds naar de beide studies verwezen in ons eerste hoofdstuk, namelijk de licentiaatsverhandelingen van respectievelijk R. De Swert en B. Vansteenwegen.

De eerste studie is die van Roeland De Swert, waarin een beeld wordt geschetst van de stad Mechelen tijdens de jaren 1914-1915. Alle mogelijke aspecten van het dagelijkse leven komen aan bod, dus ook het functioneren van het stadsbestuur en zijn diensten. Met betrekking tot dit laatste geeft hij weer welke speciale functies en taken de stad op zich heeft genomen om te voorzien in de behoeften van de Mechelse en de Belgische bevolking in het algemeen. Zo gaat hij nader in op het Nationaal Hulp- en Voedingscomité, de verplichtte inkwartiering van Duitse troepen en spoorwegpersoneel, de tewerkstelling van werklozen door het Mechels stadsbestuur om te verhinderen dat ze tewerkgesteld werden in de Duitse oorlogsindustrie, de verstrooiing van de Mechelse bevolking door het Comité der Volksvoordrachten, enz.

De studie van B. Vansteenwegen is complementair aan de vorige studie. In tegenstelling tot R. De Swert gaat zijn aandacht enkel en alleen uit naar de organisatie van het stadsbestuur. Hij is nagegaan wie lid was van het stadsbestuur en welke bevoegdheden zij waarnamen tijdens de oorlog. Hij schetst ook de relatie tussen het stadsbestuur en de lokale Duitse bezetter.

WERKEN OVER MECHELEN TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG

Van de hand van M. Kocken beschikken we over een tentoonstellingscatalogus over de stad Mechelen tijdens de Grote Oorlog⁷⁸. In dit werk worden een aantal belangrijke fasen van de Eerste Wereldoorlog behandeld maar hij gaat niet nader in op het werk dat geleverd is door de stad Mechelen tijdens de Grote Oorlog.

Daarnaast is er een werkje verschenen in 1919 over het Belgisch Inlichtingsbureau voor Krijgsgevangenen & Geïnterneerden⁷⁹. Deze vereniging hield zich bezig met het verzorgen van de briefwisseling tussen enerzijds de krijgsgevangenen en geïnterneerden in Holland en hun familieleden in de bezette gebieden van België anderzijds.

Daarnaast liet het zich in met de verzending van etenswaren, geld en kledingstukken naar de krijgsgevangenen en geïnterneerden. Alhoewel het werk belangwekkend is voor

⁷⁸ KOCKEN (M.), 1914-1918 in beeld. Tentoonstelling ingericht door het herdenkingscomité Mechelen 1918-1968 in het Cultureel Centrum Burgemeester Antoon Spinoy 19-27 oktober 1968 onder de hoge bescherming van Z.M. de Koning, s.l. Herdenkingscomité Mechelen 1918-1968, 1968, ongepagineerd.

⁷⁹ Korte beschrijving der werkzaamheden gedurende de Duitse bezetting, 1914-1918, Mechelen, Belgisch Inlichtingsbureau voor Krijgsgevangenen & Geïnterneerden, 1919, 16 p.

de studie van de stad tijdens de Grote Oorlog kunnen we er toch geen gebruik van maken.

Tenslotte zijn er een aantal beschrijvende werken⁸⁰ verschenen waaronder één van Duitse⁸¹ oorsprong is. Zij geven ons een feitelijke weergave van de oorlogsgebeurtenissen te Mechelen en omstreken. Ook zij zijn dus niet geschikt.

STUDIES OVER DE ORGANISATIESTRUCTUUR VAN MECHELEN

Op suggestie van professor J. Verhelst hebben we getracht studies, artikels en schema's terug te vinden over en van de organisatie van het Mechels bestuur en zijn diensten. Uit de studie van J. D'Hondt blijkt dat het mogelijk moet zijn om dergelijke werken terug te vinden in het stadsarchief of de stadsbibliotheek. Zo heeft hij ondermeer gebruik gemaakt van de *"Almanach der provincie van West-Vlaenderen, en wegwijzer der stad Brugge"*⁸². Ook L. Coenen⁸³ heeft voor zijn studie over het archief van de stad Lier gebruik gemaakt van dergelijke werken.

Wat hebben we aangetroffen? Op het stadsarchief van Mechelen hebben we enkel *"De Mechelse Gids"*⁸⁴ teruggevonden. In tegenstelling tot die van de stad Brugge geven zij wel de adressen van de Mechelse bevolking maar geen overzicht van het bestuur en zijn diensten. Andere werken die ons zouden kunnen helpen zijn niet teruggevonden in het stadsarchief of de stadsbibliotheek. We hebben dus geen resultaat geboekt.

We kunnen dus stellen dat we enkel en alleen beroep kunnen doen op licentiaatsverhandelingen van R. De Swert en B. Vansteenwegen. Andere werken komen niet in aanmerking.

B. HET BESCHIKBARE BRONNENMATERIAAL

HET EIGEN TE INVENTARISEREN ARCHIEF

Op de eerste plaats beschikken we op vlak van het bronnenmateriaal over het eigen te inventariseren archief. Belangrijke stukken hiervan zijn reeds verwerkt door R. De Swert en B. Vansteenwegen. Dit betekent dus dat we aan de hand van het eigen archief niet veel nieuws kunnen aanbrengen.

In het te inventariseren archief was er één belangrijk document voorhanden dat ons iets meer had kunnen zeggen over de werking van de stad tijdens de Eerste Wereldoorlog. Wij waren dan ook van plan dit document grondig te verwerken in onze studie maar om het in de woorden van B. Vansteenwegen te stellen: *"Tot onze spijt moesten we constateren dat een belangrijke bron voor de beschrijving van de stad in de eerste wereldoorlog, het...verslag van het stadsbestuur aan de provinciegouverneur uit 1920, uit het stadsarchief verdwenen is"*⁸⁵. Net zoals hem hebben we het archief van de stadssecretarie onderste boven gehaald maar we hebben niet aangetroffen.

⁸⁰ DOMS (E.), De oorlogsactiviteiten van E.H. Renaat Buelens aan het college tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918), in: Koninklijk Oudleerlingenbond St. Romboutscollege, jg. 34, 1980, p. 18-28 en jg. 35, 1981, p. 18-23. LAMBORELLE (P.), Herinneringen uit de oorlogsdagen, Mechelen, s.d., 56 p. SCHEFFERMAYER (J.), Mijn herinneringen gedurende den oorlog, s.l., s.d., ongepagineerd.

⁸¹ Geschiede der Stadt Mechelen, gepolycopieerd, 1914-1918, ongepagineerd.

⁸² D'HONDT (J.), Op. Cit., p.6.

⁸³ COENEN (L.), Inventaris van het archief van het stadsbestuur Lier (1814-1830), de plaatselijke commissie van geneeskundig toezicht (1819-1830) en W. J. Avontroodt (1817-1830), Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling VUBrussel, 1922, 146 p.

⁸⁴ De Mechelse Gids, Bonheiden, A & G. Claus, 1973, 323 p.

⁸⁵ VAN STEENWEGEN (B.), Op. Cit., p.5, voetnoot 1.

Het alternatief was na te gaan of dit document aanwezig is in het archief van de provincie Antwerpen. Het behulpzame personeel van dit archief was na drie telefoontjes en één bezoek echter niet in staat dit document aan ons te bezorgen. Een tweede mogelijkheid bestond erin dat de provinciegouverneur van de centrale overheid de opdracht had gekregen dit document aan te vragen en door te spelen aan de centrale overheid. We hebben op het Algemeen Rijksarchief van Brussel evenmin iets teruggevonden. Dit betekent dus dat we moeten terugvallen op de studie van R. De Swert en Bruno Vansteenwegen⁸⁶.

HET ARCHIEF VAN DE STADSSECRETARIE

Naast het archief van de stadssecretarie voor de periode van de Eerste Wereldoorlog kunnen we ook kijken naar het overige archief van de stadssecretarie. Daarin hebben we twee belangrijke dossiers aangetroffen. Het eerste dossier⁸⁷ bestaat uit twee documenten, respectievelijk *"Toestand der bureelen van 't gemeentebestuur 1916"* en *"Liste des employés de l'Etat attachés temporairement au service de la ville"*. Het eerste document [Bijlage 21] geeft ons een indeling van de normale, tijdelijke en afwezige ambtenaren van de stad Mechelen in functie van de diverse burelen. Het gaat om de burelen: bevolking, burgerlijke stand, kadaster, kiezerslijsten, landbouw, markten, militie, ontvangsten, openbaar slachthuis, openbare werken, politie en de secretarie.

Het tweede document geeft ons een lijst van staatsambtenaren die tijdelijk in dienst zijn genomen door het Mechels stadsbestuur met vermelding van de plaats waar zij tewerkgesteld zijn. Interessanter is evenwel het *"Aperçu des principaux travaux exécutés par le service général"* dat hieraan is toegevoegd [Bijlage 22]. We krijgen hier een overzicht van de taken die de stad op zich heeft genomen naar aanleiding van de Eerste Wereldoorlog.

Het tweede dossier [Bijlage 23]⁸⁸ is qua samenstelling identiek alleen dat het voor een latere periode geldt.

Wat hebben we nog aangetroffen in het archief van de stadssecretarie? In eerste instantie heeft de secretarie een aantal aanvragen [Vak 36] –vanwege Belgische en Nederlandse stadsbesturen- voor informatie over de inrichting van de Mechelse burelen bewaard. Het spijtige is echter dat er geen antwoorden hieraan zijn toegevoegd⁸⁹. Op de tweede plaats zijn er van de Mechelse ambtenaren dossiers bewaard gebleven. Zijn geven ons informatie over hun aanstelling, werk, promotie, ziekte, ontslag, enz.

Voor het jaar 1914 zijn er een aantal processen – verbaal van het College van Burgemeester en Schepenen bewaard gebleven op de stadssecretarie⁹⁰. Daarnaast vinden we ook dossiers terug over de inrichting van de burelen, waaronder die van de

⁸⁶ Wegens tijdsgebrek zijn we er niet in geslaagd om contact op te nemen met het Rijksarchief van Antwerpen, zoals is gesuggereerd door professor Roegiers.

⁸⁷ S.A.M., M.A., Secretariaatsarchief, Vak 36, 1917, dossier 4: "Lijst der tegenwoordige afwezige en tijdelijke gemeentebeambten" [Bijlagen 21 en 22].

⁸⁸ S.A.M., M.A., Secretariaatsarchief, Vak 36, 1918, dossier 12: "Herneming hunner vroegere bediening bij het staatsbestuur door de staatsbeambten tijdelijk als beambten gehecht aan het gemeentebestuur" [Bijlage 23].

⁸⁹ S.A.M., M.A., Secretariaatsarchief, Vak 35, 1886, dossier 11: "Demande de renseignements concernant les bureaux de l'administration". Vak 35, 1888, dossier 14: "Organisation de nos Bureaux – Demande de renseignements par la Ville de Louvain & autres". Vak 35, 1889, dossier 1: "Demande de renseignements concernant l'organisation de nos Bureaux".

⁹⁰ S.A.M., M.A., Secretariaatsarchief, Vak 35, 1914, dossier 20: "Processen verbaal van het schepencollege voorloopig samengesteld onder het voorzitterschap van M. Francis Dessain dd Burgemeester".

kiezerslijsten⁹¹. Maar net zoals de voorgaande dossiers geeft het ons geen bruikbare informatie.

ANDERE BRONNEN

Welke andere bronnen kunnen we gebruiken om inzicht te krijgen in de organisatiestructuur, de functies en de speciale taken van het Mechels stadsbestuur? Volgens J. D'Hondt en L. Coenen kunnen we op de eerste plaats gebruik maken van de processenverbaal van het College van Burgemeester en Schepenen⁹². Daarbij zouden we moeten beginnen met de Franse periode willen we in staat zijn een goed beeld te krijgen van die functies en taken. Na overleg met professor J. Verhelst hebben we besloten hiervan af te zien en ons alleen te concentreren op de periode van de Eerste Wereldoorlog. Waarom ?

In eerste instantie zou het ons te ver voeren, waardoor we in tijdsgebrek zouden komen om andere bronnen te raadplegen. In tweede instantie gaat het hier om buitengewone omstandigheden dat we hierover geen informatie kunnen vinden in de vroegste processen – verbaal. Volgens L. Coenen is er nog een tweede bron die we kunnen raadplegen, namelijk de stadsrekeningen waarin de uitgaven voor de administratie zijn opgenomen. Deze hebben we wegens tijdsgebrek niet kunnen inzien. We gaan ons dus alleen maar concentreren op de processen-verbaal van de periode 1914-1918.

2.2. DE ORGANISATIESTRUCTUUR EN DE FUNCTIES/TAKEN VAN HET MECHELS STADSBESTUUR

HET BESTUUR EN ZIJN ADMINISTRATIE

DE ORGANISATIE IN DE BEGINPERIODE VAN DE BEZETTING

Kort na het uitbreken van de oorlog in ons land was de stedelijke administratie al fel uitgedund. Enerzijds hadden een aantal ambtenaren zich als vrijwilliger gemeld bij het leger en anderzijds waren er ambtenaren op de vlucht geslagen. Eind oktober 1914 lag de hele administratie van de stad Mechelen plat. Dit moet dus niet bevorderlijk zijn geweest voor de archiefvorming.

Om dit euvel op te lossen werden enkele gepensioneerde stadsbedienden –nadat ze zich vrijwillig hadden aangeboden- opnieuw in dienst genomen. Ook de ambtenaren die na de val van de versterkte vesting in Antwerpen terugkeerden naar Mechelen konden meteen aan de slag gaan⁹³.

Toch moeten dit aantal ambtenaren onvoldoende zijn geweest om een hele administratie te laten functioneren. Daarom werden er een aantal ambtenaren ad interim aangesteld met de bedoeling de diensten naar behoren te bevolken. Deze ambtenaren waren vooraleer ze werden aangesteld door het Mechels stadsbestuur in dienst bij ondermeer de centrale overheid en de Belgische spoorwegen. Na de oorlog hebben deze ambtenaren hun normale werkzaamheden hervat. Op 27 november 1914 gingen de stadsdiensten dus terug aan de slag⁹⁴.

⁹¹ S.A.M., M.A., Secretariaatsarchief, Vak. 35, 1894, dossier 1: "Formation du bureau électoral".

⁹² COENEN (L.), Op. Cit., p. 56. D'HONDT (J.), Op. Cit., p. IV.

⁹³ DE SWERT (R), Op. Cit., p. 137.

⁹⁴ Idem, p. 138.

DE ORGANISATIE TIJDENS HET VERDERE VERLOOP VAN DE BEZETTING

Hoe is de Mechelse administratie georganiseerd tijdens het verdere verloop van de bezetting? Hiervoor kunnen we ons baseren op bijlage 21. De onderstaande tabel geeft in eerste instantie de administratieve burelen weer en in tweede instantie hun bezetting in het jaar 1916. Dus midden in de bezetting.

Bureel	Het aantal ambtenaren			Totaal ⁹⁵
	Gewoon	Afwezig	Tijdelijk	
Bevolking	5	3	3	5
Burgerlijke stand	6	4	1	3
Kiezerslijsten	3	1	0	2
Landbouw	1	0	2	3
Markten	2	1	1	2
Militie	2	1	1	2
Ontvangsten	2	1	0	1
Openbaar Slachthuis	7	2	0	5
Openbare werken	4	0	2	6
Politie	5	0	0	5
Secretarie	8	4	5	9
Totaal	45	17	15	43

Als we naar deze tabel kijken dan merken we op dat de Mechelse administratieve burelen op vlak van bemanning vrijwel status quo zijn gebleven. Een aantal diensten zijn erop achteruit gegaan terwijl anderen een toename hebben gekend van het personeelbestand. De stadssecretarie kreeg er één man bij. We kunnen ook kijken naar het aantal bevoegdheden van het stadsbestuur. Op 12 juni 1916 werd er een nieuwe bevoegdheidsverdeling tot stand gebracht⁹⁶:

Burgemeester en Schepenen	Bevoegdheden	Burelen
dd. burgemeester Hertsens Laenen Van den Hende	<ul style="list-style-type: none"> • financiën • openbaar onderwijs • betwistbare zaken • openbare werken 	X
dd. Schepen Gillis	<ul style="list-style-type: none"> • ambtenaar burgerlijke stand • bevolkingsbureel • de academieën • openbaar slachthuis 	X X X X

Als we het aantal burelen vergelijken met het aantal bevoegdheden van het College van Burgemeester en Schepenen dan merken we op dat voor bijna elke bevoegdheid er wel een bureel was voorzien tijdens de oorlog. Voor een aantal bevoegdheden treffen we

⁹⁵ Het totaal bekomen we door : Gewoon – Afwezig + Tijdelijk

⁹⁶ VAN STEENWEGEN (B.), Op. Cit., Bijlage 6.

geen eigen bureel aan, dit betekent dus dat de zorg voor de administratie eigen aan die bevoegdheden door één van de andere burelen moet waargenomen zijn. Het is evenwel niet mogelijk om vast te stellen welk bureel wat juist heeft gedaan.

We krijgen hier een zogenaamd overzicht van de administratieve burelen van de stad Mechelen en de bevoegdheden van het stadsbestuur. De vraag is natuurlijk of die lijst aan bevoegdheden wel volledig is? Het antwoord hierop is simpelweg: neen. Laat ons even kijken naar de bevoegdheden van het voorlopig stadsbestuur dat tot stand kwam na de inval van de Duitsers⁹⁷. In de onderstaande tabel krijgen we eerst een overzicht van de bevoegdheden en daarnaast duiden we aan of in functie van die bevoegdheden er in 1916 burelen zijn:

Burgemeester en Schepenen	Bevoegdheden	Burelen
dd. burgemeester F. Dessain	<ul style="list-style-type: none"> • stedelijke financiën • kiezerslijsten • politie • markten • ruimingsdienst • straatverlichting 	X X X X
Hertsens	<ul style="list-style-type: none"> • huisraad van het stadhuis • burgerlijke stand • de Academiën • kerkhof • museum • schouwburg • brandweer • bevolkingsbureel 	X X
dd. schepenen Gillis dd. schepenen Lamborelle	<ul style="list-style-type: none"> • openbaar onderwijs • openbare werken • stedelijk slachthuis • reinigingsdienst • archief • kadaster 	X X X

Als we de twee laatste tabellen met elkaar vergelijken dan valt ons automatisch op dat aan het begin van de oorlog het stadsbestuur veel meer functies waarnam dan tijdens de feitelijke bezetting. Hiermee bedoelen we uiteraard niet dat er voor elke bevoegdheid een bureel bestond maar het aantal ervan zal sowieso groter zijn geweest, zelfs als we een aantal van de vermelde bevoegdheden bij elkaar voegen onder één bureel.

We weten namelijk uit de indicatoren van de stadssecretarie en uit de studie van B. Vansteenwegen dat tijdens de oorlog de diensten in min of meerdere mate normaal hebben gefunctioneerd. Tijdens de oorlog keurde het stadsbestuur nog altijd bouwplannen goed en kwamen er nog altijd aanvragen binnen voor het bouwen van grafkelders⁹⁸. We weten uit ondervinding dat een dienst zoals het kadaster voor de oorlog een zeer arbeidsintensieve administratie moet zijn geweest en dus een eigen bureel zal hebben gehad.

⁹⁷ VANSTEENWEGEN (B.), Op. Cit., Bijlage 6.

⁹⁸ VANSTEENWEGEN (B.), Op. Cit., p. 81.

We hebben dus een gedeeltelijk beeld bekomen van de manier waarop de stedelijke administratie tijdens de Eerste Wereldoorlog was georganiseerd. Nu moeten we nog nagaan welke functies die stedelijke administratie heeft waargenomen.

NORMALE FUNCTIES

Welke functies heeft de stad Mechelen waargenomen tijdens de oorlogsperiode? We moeten hierbij een onderscheid maken tussen twee soorten van functies of taakgebieden, namelijk de interne of algemeen ondersteunende functies en de externe functies. De eerste soort van functies zijn gericht op het goed functioneren van de organisatie. Hieronder verstaan we ondermeer personeelsbeheer, beheer van gebouwen, financieel beheer, enzovoort. Functies die het zelf ontwikkeld heeft om zichzelf in stand te houden⁹⁹.

Aan de andere kant zijn er de externe functies. Overheidsorganisaties zijn er niet voor zichzelf. Ze zijn opgericht om te voorzien in de behoeften van enerzijds de maatschappij of de bevolking en anderzijds die van de centrale, provinciale en heden ten dage de gewestelijke en gemeenschapsoverheden¹⁰⁰. In kader hiervan kent het gemeentebestuur een aantal hoofdfuncties. Deze functies kunnen opgelegd zijn door wet- en regelgeving maar kunnen ook uit eigen initiatief worden waargenomen. Gadeyne onderscheidt de volgende hoofdfuncties¹⁰¹.

- Betrekkingen met erkende eredienssten;
- Bevolking;
- Bevordering van het economisch leven;
- Burgerlijke stand;
- Cultuur;
- Militaire zaken;
- Onderwijs;
- Openbare gezondheid;
- Openbare nutsvoorzieningen;
- Openbare orde en veiligheid;
- Openbare werken;
- Ruimtelijke Ordening en Stedebouw;
- Sociale voorzieningen en arbeidsreglementering;
- Sport en recreatie;
- Verkiezingen;
- Voogdij over O.C.M.W. en rechtsvoorgangers

Als we bijlage 22 erbij nemen dan merken we op dat het stadsbestuur er alles aan deed om zichzelf in stand te houden. Zo werden kopieën genomen "*des rôles des contributions communales*", "*des rapports des séances du Collège des Bourgemestre & Echevins*" en van de archieven.

OORLOGSFUNCTIES

Naast zijn normale functies heeft het stadsbestuur zichzelf een aantal taken opgelegd naar aanleiding van de oorlogssituatie. In grote lijnen gaat het om het volgende:

⁹⁹ Er wordt in dit geval ook gesproken van "*Interne beheerstaken van de organisatie*", "*Algemeen ondersteunende taken*" en "*Hulpmiddelen bij de uitvoering van de taken*". Coppens (H.), *De ontsluiting van archieven. Richtlijnen en aanbevelingen voor de ordening en beschrijving van archieven in het Rijksarchief*, p. 146.

¹⁰⁰ COPPENS (H.), *Archiefbeheer in Gemeenten en O.C.M.W.'s*, p. 86.

¹⁰¹ Idem, p. 87.

- voorzien in de behoeften van de Mechelse bevolking;
- het leggen van de contacten met de bezetter;
- voorzien in de eisen van de bezetter;

BEHOEFTE VAN DE MECHELSE BEVOLKING

Op de eerste plaats moest het Mechels stadsbestuur instaan voor het oplossen van het bevoorradingprobleem –voedsel en steenkool- van de bevolking. De beide producten werden tijdens de bezetting opgeëist door de Duitsers en pas daarna werd het vrijgegeven aan de Belgische bevolking¹⁰².

Na verloop van tijd werd deze functie overgenomen door het Nationaal Hulp- en Voedingscomité¹⁰³ en het Vijfcentiemenwerk. Deze laatste instelling werd begin 1917 opgericht met steun van de stedelijke overheid en voorzorg in maaltijden voor de kleine burgerij¹⁰⁴.

Door de oorlog slaagden er nog maar weinig mensen in om hun brood te verdienen. De lokale overheid nam dus het initiatief om zoveel mogelijk werklozen aan het werk te zetten. Dit werk bestond uit het ruimen van puin, het afbreken van zwaar beschadigde gebouwen en het herstellen ervan wanneer dit mogelijk was. Daarnaast haalde het stadsbestuur een aantal oude plannen boven water. Zo ging men over tot het aanleggen van een nieuwe uitgang van de Kruidtuin langs de Zandpoortvest, werd het gemeentekerkhof vergroot, ging men over tot het aanleggen van rioleringen op de Hombeeksesteenweg, enzovoort¹⁰⁵. De tewerkstelling van de werklozen werd niet alleen gezien als een bron van inkomen maar ook noodzakelijk geacht om te verhinderen dat velen onder hun zouden weggevoerd worden naar Duitsland¹⁰⁶.

De stad zag het ook als haar taak om te voorzien in de ontspanning van de bevolking. De stad wilde de mensen namelijk de kans geven om hun dagdagelijkse problemen aan de kant te zetten en te genieten van een rustig moment in de mate van het mogelijke. De enige echt ontspanning die er was tijdens de bezetting bestond uit de lezingen van het *“Komiteit der Volksvoordrachten”*. Ander vormen van vermaak werden zoveel mogelijk vermeden met uitzondering dan van de cinemavoortstellingen¹⁰⁷.

Als we kijken naar het *“Aperçu des principaux travaux exécutés par le service général”* [Bijlage 22] dan ging de stedelijke overheid in kader van deze functies ondermeer over tot :

¹⁰² VANSTEENWEGEN (B.), Op. Cit., p. 78.

¹⁰³ Zie ook eerste hoofdstuk

¹⁰⁴ VANSTEENWEGEN (B.), Op. Cit., p.80

¹⁰⁵ DE SWERT (R.), Op. Cit., p. 125.

¹⁰⁶ Idem, p. 153.

¹⁰⁷ VANSTEENWEGEN (B.), Op. Cit., p. 82.

- het aanmaken van identiteitskaarten;
- het aanmaken van aardappelkaarten;
- het aanmaken van boterkaarten;
- de levering van steenkoolkaarten;
- het verzamelen van informatie over de naar Duitsland getransporteerde Mechelaars
- het verzamelen van informatie over de naar Nederland gevluchte Mechelaars

Een laatste taak bestond uit het ontgraven van gesneuvelde burgers en soldaten van welke nationaliteit ze ook mochten zijn. Dit werk uitgevoerd door de op 27 oktober 1914 ingerichte stedelijke ontgravingsdienst, onder leiding van gemeenteonderwijzer Hendrik Haesen¹⁰⁸.

DE DUITSE EISEN

Tijdens de bezettingsperiode moest het Mechels stadsbestuur niet enkel voorzien in de behoeften van de bevolking maar moest het ook rekening houden met de eisen van de Duitse bezetter. Deze laatste legde het stadsbestuur en zijn administratie een aantal taken op. Zo moest de stad in eerste instantie voorzien in een onderkomen voor Duitse officieren, soldaten en spoorwegpersoneel. Aanvankelijk gebeurde dit op kosten van het gemeentebestuur maar na verloop van tijd moesten de Duitse soldaten voor hun logement bij particulieren betalen¹⁰⁹.

Er moest niet enkel worden voorzien in een onderkomen voor de troepen maar ook in een onderkomen voor de Duitse centrale administratie. Aanvankelijk was de Duitse administratie verspreid over de hele Mechelse binnenstad en tegelijkertijd ondergebracht in dezelfde gebouwen als de burgerlijke overheid. Het stadsbestuur slaagde er evenwel in deze diensten onder te brengen in het Oud Schepenhuis en in de lokalen van de Egmontstraat. Zo kon er bespaard worden op verwarming en verlichting¹¹⁰.

Tenslotte stond het stadsbestuur in pour "*Tous les travaux de recherche réclamés par l'autorité Allemande*" [Bijlage 22]. Hieronder kan van alles en nog wat worden verstaan, gaande van het instellen van een onderzoek naar het mysterieus overlijden van Duits soldaat tot het uitvoeren van duiventellingen.

We hebben nu in grote lijnen een overzicht gekregen van de functies en taken die waargenomen en uitgevoerd werden door stedelijke overheid. Het komt er nu op aan om dit in een structuur te gieten.

¹⁰⁸ DE SWERT (R.), Op. Cit., p. 105.

¹⁰⁹ Idem, p. 167.

¹¹⁰ Idem, p. 169-170.

3. DE PROBLEMATIEK: HET OPSTELLEN VAN EEN INVENTARIS VAN HET ARCHIEF VAN DE STADSECRETARIE [1914-1918]

We zullen nu nader ingaan op de problematiek van de verhandeling, namelijk het opstellen van een inventaris van de dossiers en de losse stukken van het archief van de stadssecretarie voor de periode van de Grote Oorlog.

3.1. OORSPRONG EN SAMENSTELLING VAN DE DOSSIERS VAN HET ARCHIEF VAN DE STADSSECRETARIE

Willen we in staat zijn dit op een behoorlijke manier te doen, dan moeten we in eerste instantie een beeld hebben van het archiefmateriaal dat we moeten inventariseren. Daarbij maken we een onderscheid tussen archief en documentatie. Dit laatste is van belang aangezien we beiden op een andere manier zullen benaderen. We komen hier nog op terug.

De eerste keer dat we het te inventariseren archief –een 40-tal dozen en een 17-tal pakken- onder ogen kregen waren we vrij optimistisch. De dozen en pakken werden in zekere mate ontsloten door de erop aangebrachte omschrijvingen. Het spijtige is echter dat we niet weten van wanneer ze dateren en wie ze erop heeft aangebracht.

Een tweede vorm van ontsluiting is bewerkstelligd door de licentiaatsverhandeling van B. Vansteenwegen. In tegenstelling tot R. De Swert heeft Bruno Vansteenwegen in zijn verhandeling getracht *“om een eerste, voorlopige inventaris van het archief van de Eerste Wereldoorlog (behalve de stukken van het Nationaal Hulp- en Voedingskomiteit) op te stellen voor al wie er in geïnteresseerd is”*¹¹¹ [Bijlage 24]. Hij stelde tegelijkertijd dat het *“evenwel maar een aanzet”* is en dat zijn verplichtingen hem niet toelieten *“om dit zeer uitgebreid te doen”*.

De derde vorm van ontsluiting bestaat uit een archiefstuk dat ons ter beschikking is gesteld door de stadssecretarie [Bijlage 25]¹¹². Uit het ontvangstbewijs [overdrachtslijst]¹¹³ blijkt dat de oorlogsdossiers [WO I] van de stadssecretarie naar het stadsarchief zijn overgebracht tijdens de Tweede Wereldoorlog. Als we het document nader bestuderen dan kunnen we één opmerking maken. We treffen op het document namelijk de naam van de persoon [burgemeester, schepen, of gemeenteraadslid] of dienst [stadssecretarie] die verantwoordelijk is voor de overdracht van de archieven van de stadssecretarie aan het stadsarchief niet aan. Onze hypothese is dat dit document vrij snel werd opgesteld door de betrokkenen. Vermoedelijk was het de bedoeling om die dossiers zo snel mogelijk in veiligheid te brengen. De kans was groot dat de dossiers zouden vernietigd worden of dat ze zouden opgeëist worden door de Duitse bezetter¹¹⁴.

¹¹¹ VANSTEENWEGEN (B.), Op. Cit., p. 6.

¹¹² Uit ons onderzoek is gebleken dat het stadsarchief niet beschikt over de overdrachtslijst.

¹¹³ Coppens verstaat onder overdrachtslijst: *“een lijst waarin opsomming wordt gegeven van de overgedragen archiefbescheiden”*. Coppens (H.), Archiefterminologie: Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 32, nr. 80.

¹¹⁴ P. Tallier maakt hierover de volgende opmerking: *“Malgré les dispositions prises pour protéger les collections en cas de guerre et l'existence de conventions internationales censées protéger le patrimoine artistique et culturel, les autorités allemandes ne se privèrent pas d'emporter pratiquement tous les fonds de la série Allemande durant le*

Als het erop aan komt gebruik te maken van één van beide documenten als uitgangspunt voor onze eigen inventaris, dan moeten we stellen dat de inventaris van B. Vansteenwegen veel gedetailleerder en dusdanig bruikbaar is dan het ontvangstbewijs, die uitermate beknopt is. Ondanks die gedetailleerdheid moeten we toch iets meer uitleg geven over de dossiers die we aantreffen in het archief van de secretarie. Daarvoor kijken we naar bijlage 26, dossier 77/52/5: "*Teruggaaf door het Consultaat der Nederlanden eener geldboete*".

Als we dit dossier nader bestuderen dan merken we op dat het een dubbele nummering heeft gekregen, in tegenstelling tot de nummering zoals we ze onderzocht hebben in het vorige hoofdstuk. Dit zou dus betekenen dat het kan worden ondergebracht onder twee vakken in het indicateurstelsel, namelijk vak 52 ["*Diversen*"] en vak 77 ["???"]. Het probleem is echter dat er geen vak 77 bestaat binnen de secretarie voor die periode. Vandaag de dag bestaat dit vak wel maar er is geen relatie te leggen tussen het trefwoord "*Verzekeringen*" [Vak 77] en het onderwerp van het dossier. Het laatste nummer is het volgnummer van het dossier.

Er moet dus op de stadssecretarie de behoefte zijn geweest om de dossiers met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog af te zonderen van het normale klassement. De inventaris van het archief van de stadssecretarie van de hand van Heidi De Nijn kan dit bevestigen¹¹⁵. Uit de inventaris blijkt dat de secretarie haar werkzaamheden heeft voortgezet tijdens de oorlogsperiode. Dit betekent dus dat er onder alle trefwoorden van de secretarie dossiers aangetroffen worden die in één van de oorlogsjaren zijn geopend.

Een tweede bewijs hiervoor is het ontvangstbewijs [Bijlage 25], waarin Steurs het onderscheid maakt tussen enerzijds de "*Dossiers Oorlog 1914-1918*" en anderzijds de "*Dossiers van het Gewoon Clasement*". Die dossiers die slechts een enkele nummering hebben moesten dus dit tweede nummer nog krijgen. De dossiers konden en mochten niet worden geïntegreerd in het bestaande klassement. Om die reden werd dus het onbestaande maar tegelijkertijd bestaande vak 77 gecreëerd. Het is dus reeds tijdens de Eerste Wereldoorlog dat dit vak is gecreëerd.

We kunnen ons dan zelf de vraag stellen of we hier te maken hebben met dossiers in de strikte zin van het woord. Volgens Coppens is een dossier: "*een geheel van archiefbescheiden ontvangen of opgemaakt door een instelling, een persoon of groep personen, bij de behandeling van één zaak*"¹¹⁶.

Bij het archief van de secretarie hebben we in eerste instantie te maken met dossiers in de strikte zin van het woord. Als voorbeeld kunnen we kijken naar bijlage 26.

In tweede instantie hebben we te maken met "*pseudo-dossiers*". Wat is nu het probleem? Op de stadssecretarie gaat men ervan uit dat wanneer één van de stadsdiensten onderzoek verricht naar een bepaalde zaak of aangelegenheid dit aanleiding heeft tot het aanleggen van een dossier. Dit is geheel terecht maar dit beeld voldoet niet aan de realiteit van de oorlogsperiode. Tijdens de oorlog zijn er dus niet

second conflict mondial". Hiermee bedoelt hij de archieven die aangelegd zijn door de "*Commissie van het Oorlogsarchief*". De kans was dus groot dat de Duitse autoriteiten zouden overgaan tot de confiscatie van de Mechelse archieven zelfs als het niet direct betrekking heeft op de Duitsers. TALLIER (P.), *Inventaire des archives de la Commission des Archives de la Guerre [puis Archives de la Guerre], 1919-1945*, Brussel, A.R.A.B., 1997, p. 4.

¹¹⁵ DE NIJN (H.), *Inventaris van het modern archief op het stadsarchief te Mechelen, deel I*, reeks: *Studia et Documenta Mechliniensia*, deel IV, Mechelen, Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, p. 185-216.

¹¹⁶ Coppens (H.), *Archiefterminologie. Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief*, p. 51, nr .150.

alleen dossiers maar verzameldossiers¹¹⁷ en onderwerpsmappen¹¹⁸ aangelegd door de secretarie. In de ogen van de ambtenaren zijn dit ook dossiers. Daarom hebben wij ze hier bestempeld als *“pseudo-dossiers”*. We zullen dus in de inventaris, wanneer het mogelijk is het juiste begrip hanteren. Er is wel één probleem, namelijk dat het vaak moeilijk is om een onderscheid te maken tussen de drie redactionele vormen. Het hangt dus van onze inzichten af welke redactionele vorm we gaan gebruiken.

Nog één opmerking. In de inventaris zullen we geen onderscheid maken tussen taak- en zaakdossiers. Wat we verstaan onder een zaak is reeds aan bod gekomen. Onder taakdossier verstaan we de opdracht tot en de controle op het uitvoeren van een taak¹¹⁹. Normaal gezien zouden we dit onderscheid moeten maken maar als we dit doen dan zal dit leiden tot een onoverzichtelijke inventaris. We maken het onderscheid dus niet.

3.2. HERSTELLEN WE DE OUDE ORDE VAN DE DOSSIERS VAN DE STADSSECRETARIE?

Wat houdt het herstellen van de oude orde in voor de dossiers en *“pseudo-dossiers”* van de stadssecretarie? In het kort betekent dit dat we de beide soorten dossiers zouden ordenen volgens het vaknummer [1], de jaren waarin de dossiers zijn geopend [2] en de volgnummers van de dossiers [3]. Dit brengt echter een aantal problemen met zich mee.

Het eerste probleem is het vak 77. Zo kunnen we ons de vraag stellen wat we gaan doen met het onbestaande maar tegelijkertijd bestaande vak 77 aangezien het in de betrokken periode theoretisch gezien niet –wel fysiek- bestaat maar in een latere fase wel een theoretische basis heeft gekregen in het indicateurstelsel onder het trefwoord *“Verzekeringen”*? Er zijn meerdere oplossingen mogelijk. In eerste instantie zouden we kunnen stellen dat het aangezien het vak 77 toen theoretisch niet heeft bestaan we het ook niet beschouwen als een mogelijk ordeningssysteem. We kunnen dus ordenen volgens het tweede vaknummer. Dit zou betekenen dat we de dossiers laten aansluiten bij de verschillende vakken waarop ze betrekking hebben. Daarna ordenen we per jaar en dossiernummer.

Op de tweede plaats kunnen we echter stellen dat aangezien het vak 77 fysisch aanwezig is we het wel gaan gebruiken als middel tot ordening en dat het huidige vak 77 van naam moet veranderen aangezien het later is tot stand gekomen. Dit laatste geniet de voorkeur. Waarom? De stadssecretarie heeft op het moment dat de dossiers tot stand zijn gekomen een effectieve behoefte gehad om de dossiers te scheiden van het gewone klassement en daardoor is het vak 77 ontstaan. Het was toen voor de stadssecretarie niet mogelijk om aan het vak 77 een theoretische basis te geven in het indicateurstelsel aangezien Indicateur 14 [1913-1919] reeds in het jaar 1913 begonnen was en dat toen alle vaknummers en trefwoorden reeds aangebracht waren.

¹¹⁷ Coppens verstaat onder verzameldossier: *“een map waarin verschillende van elkaar gescheiden dossiers werden bijeengebracht”*. Coppens (H.), Archiefterminologie. Archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 51, nr. 152.

¹¹⁸ Coppens verstaat onder onderwerpsmap: *“een map waarin meerdere zaken die hetzelfde onderwerp betreffen, worden opgeborgen”*. Coppens (H.), Archiefterminologie. Archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 32, nr. 80.

¹¹⁹ VERHELST (J.), Syllabus: Statische en dynamisch archief van administraties en bedrijven.

Tegelijkertijd is er een tweede reden waarom het vak 77 moet dienen als ordeningssysteem. In Indicateur 14 treffen we in vak 50 [1915] [*"Domeinen – heffingen – belastingen"*] het volgende dossier aan: *"Buitengewone personeele belasting der afwezige Belgen tengevolge der oorlogsomstandigheden"*¹²⁰. Hier is niets ongewoons aan ware het niet dat in een andere kleur de volgende opmerking wordt gemaakt : *'(overgebracht Vak 77/50)"*. Er is dus klaar en duidelijk een relatie te leggen tussen de bestaande indicateur en het vak 77. Dit kunnen we dus niet negeren. We opteren er dus voor om het vak 77 intern te ordenen volgens het tweede vaknummer en we gaan het vak 77 aanhouden als ordening voor het klassement. Daarna ordenen we per jaar en dossiernummer.

Het tweede probleem bestaat in het toekennen van een jaartal / jaartallen aan de dossiers. Normalerweise worden de dossiers geklasseerd volgens het jaar waar in ze geopend worden. Het spijtige hiervan is dat het ons geen beeld geeft van de totale duur van een dossier. Er zijn namelijk meerdere dossiers in het huidige klassement alsook in het vak 77 die over meerdere jaren lopen. We hebben er dus voor geopteerd om alle jaren in onze beschrijvingen op te nemen.

Dan is natuurlijk de vraag hoe de ordening op basis van de jaren moet gebeuren? Om dit op te lossen kijken we naar bijlage 26. Uit dit dossier –op de voorzijde staat het jaar 1914- blijkt dat de stukken lopen over de jaren 1914, 1915 en dat er stukken zonder datum zijn. Wat geniet nu de voorkeur? Het antwoord hierop is simpel. We zijn niet in staat te ordenen volgens het jaar van openen. Waarom? De reden is dat de ambtenaren van de secretarie bij het samenstellen van de dossiers geen rekening hebben gehouden met de datering, aangezien de dossiernummers doorlopen. Dit betekent dus dat we niet volgens het jaar kunnen ordenen maar wel volgens het dossiernummer. Hierbij sluit de secretarie aan bij de traditie van Indicateur 1 [1850-1862].

Concreet moeten we ordenen volgens het tweede vaknummer en daarna volgens de dossiernummers. Dit zou het volgende resultaat moeten geven:

Vak 8: Pensioenen – Bijstand - Schenkingen		
.. Dossier betreffende de oprichting van de geneeskundige dienst van het Nationaal Hulp en Voedingscomité, 1916-1917.	1 omslag.	[Vak 77/8/31]
.. Dossier betreffende de soepverdeling in Mechelse scholen, 1916-1917.	1 omslag.	[Vak 77/8/34]
.. Dossier betreffende <i>"Hulp en Bescherming voor Kinderen"</i> , 1915-1917.	1 omslag.	[Vak 77/8/35]
Vak 13: Middelbaar onderwijs		
.. Dossier betreffende de vrijlating van A. Van Hoofd, onderwijzer in Koninklijk Atheneum, 1914.	2 stukken	[Vak 77/13/63]

¹²⁰ Het gaat hier om dossiers 77/50/5

Vak 16: Eredienst

.. Dossier betreffende het ter beschikking stellen van kerktorens aan de Duitse bezetter, 1915. 1 omslag [Vak 77/16/66]

3.3. HET OPSTELLEN VAN EEN INVENTARIS VAN DE LOSSE STUKKEN VAN DE STADSSECRETARIE

Naast de dossiers zijn er ook andere archiefstukken met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog vermeld op het ontvangstbewijs. Ze zijn dan ook aan te treffen op het stadsarchief. Wat is nu de oorsprong van deze stukken? Aangezien het ontvangstbewijs bewaard is door de archiveerder-documentalist kunnen we ervan uitgaan dat de documenten afkomstig zijn van de stadssecretarie. Het feit dat een deel van de losse stukken bij elkaar horen bevestigt dit vermoeden.

De vraag is natuurlijk of dit ook opgaat voor die documenten [uitgedrukt als pakken] die niet vermeld staan op het ontvangstbewijs maar wel in de inventaris van B. Vansteenwegen voorkomen.

Dit betekent dus dat tussen de periode van het opstellen van het ontvangstbewijs en de inventaris er nog stukken met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog gedeponereerd zijn op het archief.

Van die overdracht hebben we geen enkel bewijsstuk teruggevonden, noch op het stadsarchief noch op de secretarie. Alhoewel we dit niet kunnen staven aan de hand van bewijsstukken zijn we er toch van overtuigd dat de stadssecretarie een –in min of meerdere mate- rol heeft gespeeld in het tot stand komen ervan en dus de archiefvormer is.

Waarom zou de stadssecretarie de archiefvormer zijn? In de vorige paragrafen hebben we er reeds op gewezen dat kort na het uitbreken van de oorlog in ons land de stedelijke administratie al fel was uitgedund en dat ze eind oktober 1914 helemaal plat lag. Het feit dat de stadsdiensten op 27 november 1914 terug aan de slag gingen bevestigt dit vermoeden. Het wordt ook bevestigd door de inventaris van het Modern Archief.

In het Modern Archief van de stad Mechelen treffen we ondermeer lijsten van stadswerklieden, een register der reclamaties op de patentrechten, de rekeningen van het Weldadigheidsbestuur, een lijst van het werk voor debiele kinderen, lonenstaten der arbeiders, registers van de ontvangsten van de gemeentebelastingen, verslagen van de processen-verbaal van de Mechelse politieofficieren, enzovoort aan voor de periode van de Eerste Wereldoorlog. De werking van de stad was dus verzekerd.

Zij waren dus in staat hun eigen archief zonder enig probleem aan te leggen. Er is dus geen enkele reden waarom de stadsdiensten uit eigen belang dat klein aantal losse stukken afzonderlijk zouden bewaarden hebben. Was de stad Mechelen daarentegen niet in staat geweest de stadsdiensten voldoende te bemannen –met als gevolg dat er geen duidelijke archiefvorming kon plaatsvinden- dan hadden we kunnen aanvaarden dat de losse stukken behoren terug te keren naar die dienst die ze heeft aangemaakt.

We zijn dus van mening dat ondanks het feit dat een deel van de losse stukken normalerwijze deel uitmaken van de diensten van de stad we kunnen argumenteren dat er één of andere reden moet zijn geweest om die stukken ter beschikking te stellen van of aan te maken voor de stadssecretarie.

Anders waren zij nooit afzonderlijk bewaard. We gaan er dus vanuit dat de stadssecretarie de archiefvormer is. Maar we houden rekening met het feit dat de

stukken afkomstig zijn van andere diensten wanneer we overgaan tot het ordenen van het archief van de secretarie. Hoe dit gaat gebeuren volgt onder "*3.5. Disrespecting the old order! Welke alternatieven zijn er voor het ordenen van de stadssecretarie?*".

3.4. WAT DOEN WE MET DE DOCUMENTATIE?

In het vorige hoofdstuk hebben we er reeds op gewezen dat onze opdracht erin bestaat om niet alleen een inventaris op te stellen van de dossiers en de losse stukken van het archief van de stadssecretarie maar dat we eveneens documentatie gaan analyseren en beschrijven. Tegelijkertijd hebben we duidelijk gemaakt wat er verstaan wordt onder het begrip documentatie en dat de scheiding tussen archief en documentatie heel eng is. Wat we gaan doen met die documentatie zal volgen bij "*4. Het ordenen van de documentatie*".

3.5. DISRESPECTING THE OLD ORDER! WELKE ALTERNATIEVEN ZIJN ER VOOR HET ORDENEN VAN DE STADSSECRETARIE?

We waren tot het besluit gekomen om de dossiers van de stadssecretarie te ordenen volgens het bestaande indicateurstelsel. De vraag is natuurlijk hoe we de losse stukken moeten inpassen in deze ordening?

Het antwoord hierop is klaar en duidelijk: het is niet mogelijk om de losse stukken onder te brengen in het indicateurstelsel aangezien het systeem ontwikkeld is voor het klasseren van dossiers. Hoe moeten we dan komen tot één enkele inventaris van de stadssecretarie voor de jaren 1914-1918?

In de loop van de maand maart hebben we dit probleem met de professoren F. Scheelings en J. Verhelst aangekaart. We kwamen tot de conclusie dat we het indicateurstelsel, ondanks het feit dat dit ordeningssysteem de laatste 170 jaar heeft gefunctioneerd, aan de kant moeten zetten. Dit heeft als gevolg dat we gaan zoeken naar een ordeningssysteem waarbij het mogelijk moet zijn om zowel de dossiers en de losse stukken te integreren in één inventaris.

Daarnaast is er nog een tweede reden om de oude orde niet te handhaven. Zelfs als de oude orde enerzijds bruikbaar is en anderzijds hersteld kan worden dan gaat onze voorkeur toch uit naar het hanteren van een minder subjectief of beter gezegd een meer objectief systeem dan het bestaande. Zoals het ordeningssysteem bestaat, kan het niet bijdragen tot een goede ordening van de dossiers en de losse stukken.

Dit kunnen we illustreren met de vakken 35 [*"Administratie"*] en 36 [*"Personeel"*]. Afhankelijk van indicateur tot indicateur zullen we bepaalde dossiers aantreffen onder het ene of het andere trefwoord. De oorzaak hiervan is de archiveerder-documentalist die volgens zijn eigen inzichten de dossiers heeft geklasseerd. Het gaat dus van documentalist tot documentalist afhangen waar we een dossier aantreffen.

Het is dus de bedoeling om een ordening aan te brengen waarbij het voor de archiefgebruiker mogelijk moet zijn om op een heel eenvoudige en snelle manier datgene dat hij zoekt terug te vinden in een inventaris. De raadpleger van het archief mag er niet toe verplicht worden om naar dat ene dossier dat hij nodig heeft te zoeken op twee of meerdere plaatsen.

Tenslotte is er nog een derde reden. Als elke documentalist-archiveerder in het verleden, op een consequente manier zijn "*eigen orde*" had toegepast –alhoewel deze niet strookt met het systeem- dan hadden we de oude orde kunnen handhaven. In dat geval moet de

gebruiker slechts rekening houden met de manier waarop de documentalist –vanuit zijn eigen inzichten- de dossiers heeft weggeklasseerd wil hij een dossier terugvinden. Dan hadden we enkel en alleen maar moeten voorzien in extra toegangen¹²¹ tot het archief. Het probleem is echter dat de documentalist tegen hun “eigen orde” hebben gezondigd. We komen dus tot de definitieve conclusie dat we een andere ordening moeten vinden.

Zijn we in staat onze stelling op theoretisch vlak te verantwoorden? In 1982 verscheen er een artikel van de hand van F. Boles in “*The American Archivist*”, getiteld “*Disrespecting Original Order*”¹²² waarin het probleem van de oude orde aan bod komt. De studenten Archivistiek & Hedendaags Documentbeheer hebben vanaf het begin van hun opleiding meerdere keren te horen gekregen dat we het structuurbeginsel moeten respecteren. Dit beginsel stelt “*dat een archiefbestand een geheel is, waarvan de historisch bepaalde eigen structuur, de zogenaamd oude orde, niet mag worden verstoord en zo nodig moet worden hersteld*”¹²³.

Of zoals Muller, Feith & Fruin het uitdrukken: “*The system of arrangement must be based on the original organization of the archival collection*”¹²⁴. Vanaf het eerste moment werd dit beginsel door de archivariissen die zich bezig hielden met overheidsarchieven ten volle verdedigd als het systeem bij uitstek om te komen tot een orde.

Aan de andere kant hadden de archivariissen van privé-archieven het moeilijk om dit beginsel te aanvaarden. Zo stelde L. Kane: “*Fundamental to any organization...are two important principles: respect for the integrity, or basic structure of the collection, and consideration for those who will use the material*”. Zij was van mening dat de oude orde aangepast kan worden aan het belang van de archiefgebruiker. Een stelling die botst met de traditionele opvatting over de oude orde.

Na verloop van tijd was binnen de wereld van de overheidsarchivariissen een discussie ontstaan over het gebruik van de “*original order*”. De “*Division of Classification*” van de Amerikaanse Nationale Archieven gaf heel vlug toe dat met betrekking tot de overheidsdocumenten het principe van de oude orde “*difficult of practical application*” was¹²⁵. Met deze uitspraak sluiten ze zich aan bij een aantal Europese archivariissen waaronder Gustaf Weibull. Deze laatste stelde dat “*The justification --- that the original order adequately served official purposes and still served these purposes --- is hardly tenable. In most instances, officials in the beginning allowed documents to accumulate without arranging the according to a well thought out system*”¹²⁶.

We kunnen deze uitspraak van G. Weibull niet voldoende onderstrepen. De manier waarop de stadssecretarie in het verleden zijn dossiers heeft geordend is inadequaat. Het systeem is subjectief, de medewerkers van de secretarie –buiten de archiveerder-documentalist- weten na een aantal jaren niet waar ze een dossier moeten terugvinden, een nieuwe archiveerder-documentalist zal de dossiers ordenen op een andere manier, enzovoort. Dit systeem kan niet honderd ten honderd gewerkt hebben in het voordeel van het stadsbestuur. Het systeem was niet goed uitgedacht.

¹²¹ Coppens verstaat onder archieftoegang: “*een verzamelnaam voor alle hulpmiddelen tot ontsluiting van een archiefbestand*”. Coppens (H.), Archiefterminologie. Archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 52, nr. 158.

¹²² BOLES (F.), *Disrespecting Original Order*, in : The American Archivist, jg. 45, 1982, p. 26-32.

¹²³ Coppens (H.), Archiefterminologie. Archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 47, nr. 135.

¹²⁴ BOLES (F.), *Op. Cit.*, p. 26.

¹²⁵ BOLES (F.), *Op. Cit.*, p. 27.

¹²⁶ *Idem*, p. 28.

Volgens Frank Boles moeten we de relatieve evidentiële waarde van de documenten afwegen tegenover de evidentiële waarde van het ordeningssysteem. In ons geval zijn de documenten belangrijker dan het *"filing system"*, omdat ze uitdrukking geven aan de *"deepest thoughts and profoundest emotions"* van die persoon of instelling die de documenten heeft aangemaakt. Het klasseren is slechts van secundair belang voor de aanmaker van het archief¹²⁷.

En wanneer *"a filing scheme imposed on documents by their creator proves unworkable it becomes legitimate for the archivist to destroy the original order insofar as it is necessary to insure that the evidentially superior documents may be successfully used"*. Schellenberg stelt dat de archivaris *"should have no compunction about rearranging series in relation to each other or single record items within them if by so doing he can make the records more intelligible and more serviceable. The test here is a very practical one of usability"*¹²⁸. F. Boles stelt dat de *"Original order is to be respected when it is usable"*¹²⁹.

De lezer zou de indruk kunnen krijgen dat we hier het bestaande systeem volledig afkeuren en dat het stadsarchief zou moeten overgaan tot een volledige hervorming van het archief van de stadssecretarie. Hier van is absoluut geen sprake. In of meerder mate heeft het systeem de afgelopen 170 jaar –vanuit het standpunt van de administratie- naar behoren gefunctioneerd.

De oude orde van het archief van de stadssecretarie moet gehandhaafd blijven. Voor de historici onder ons zegt die oude orde veel over de manier waarop de stad was georganiseerd en heeft gefunctioneerd. Als we het hele archief van de stadssecretarie zouden aanpassen dat gaat die kennis verloren. We zouden dus moeten voorzien in nadere toegangen om tot een betere ontsluiting te komen van het reeds geordende archief. Het door ons geformuleerde voorstel om de oude orde overboord te gooien is enkel en alleen van toepassing op het oorlogsarchief van de stadssecretarie. Dit voorstel kunnen we doen omdat het hier gaat om een duidelijk afgebakend geheel binnen het gehele archief van de stadssecretarie.

3.6. HET ALTERNATIEF

We hebben dus besloten *"to destroy the original order"* en te komen tot een ordening waarin de losse stukken en de dossiers meer *"intelligible and more serviceable"* zijn. Maar hoe moeten we die ordening tot stand brengen? Om hiertoe in staat te zijn zullen we op de eerste plaats aan institutioneel onderzoek doen naar de stad Mechelen. In tweede instantie maken we gebruik van het *"archiefschema voor de ordening van een ongestructureerd statisch gemeentearchief"* van de hand van Guy Gadeyne¹³⁰. Het schema van G. Gadeyne zal gebruikt worden ter aanvulling van de functies en de taken die de stad op zich heeft genomen tijdens de oorlogsperiode.

3.6.1. INSTITUTIONEEL ONDERZOEK

Aangezien we besloten hebben geen rekening te houden met de oude orde van het archief van de stadssecretarie zoeken we naar een alternatief. Deze zal erin bestaan om de dossiers en de losse stukken te ordenen volgens de functies en de taken van de stad Mechelen voor die periode. We verwijzen dan ook naar: *"2. Institutioneel onderzoek naar de stad Mechelen tijdens de Eerste Wereldoorlog."* en naar bijlage 22.

¹²⁷ Idem, p. 29.

¹²⁸ Idem, p. 31.

¹²⁹ Idem, p. 32.

¹³⁰ GADEYNE (G.), Archiefschema voor de ordening van een ongestructureerd statisch gemeentearchief (1795-ca.1977), reeks: *Miscellanea Archivistica Manuale*, nr. 13, Brussel, A.R.A.B., 1993, 99 p.

3.6.2. GADEYNE: ARCHIEFSHEMA VOOR DE ORDENING VAN EEN ONGESTRUCTUREERD STATISCH GEMEENTEARCHIEF

We zijn tot het besluit gekomen om het oorlogsarchief van de stadssecretarie te beschouwen als een ongestructureerd archief zullen we beroep doen op het "*archiefschema voor de ordening van een ongestructureerd statisch gemeentearchief*"¹³¹ van G. Gadeyne, de meeste "*ideale*" structuur.

In dit archiefschema zullen de bescheiden worden geordend volgens de functies of taakonderdelen [het "*tweede niveau van ordening*"¹³²] van het stadsbestuur en niet volgens onderwerp of organisatiestructuur. Waarom niet ?

Volgens G. Gadeyne zijn er twee nadelen verbonden aan de ordening volgens onderwerp. Op de eerste plaats zal het aanleiding geven tot een subjectieve interpretatie van het onderwerp en in tweede instantie zal een dergelijke ordening leiden tot een constructie die vreemd is aan de ingewikkelde administratieve organisatie van een stadsbestuur. Ook het ordenen aan de hand van de organisatiestructuur van de administratie komt niet in aanmerking omdat het tegelijkertijd ondoelmatig en onoverzichtelijk is¹³³. De structuur van een instelling verandert namelijk veel sneller dan de taken die het waarneemt. Het alternatief bestaat er dus in om te ordenen volgens de functies of taken van het stadsbestuur.

We hebben nu reeds twee fases van ordening doorlopen. Uit wat bestaat de derde fase? Op dit niveau komt het erop aan om de verschillende archiefstukken te beschrijven en te rangschikken volgens hun archivalische kenmerken tot series, dossiers of rubrieken en dit binnen afdelingen of grote onderdelen¹³⁴. Hoe komt dit nu tot uiting in het schema van Gadeyne?

In eerste instantie gaat hij een onderscheid maken tussen een algemene afdeling en een afdeling "*afzonderlijke functies*". Binnen de algemene afdeling brengt hij die bescheiden onder, die betrekking hebben op alle of een aantal functies. Op die manier scheidt hij ze af van de bescheiden die het gevolg zijn van de uitoefening van afzonderlijke functies. Binnen de afzonderlijke functies gaat hij een nieuw onderscheid maken, namelijk tussen de algemeen ondersteunende functies en de specifieke functies [taakuitvoering]¹³⁵. Wat de beide soorten functies inhouden hebben we reeds eerder besproken in dit hoofdstuk.

Het is op deze manier dat G. Gadeyne gekomen is tot een schema voor het ordenen en het verdelen van de archiefbescheiden. Het archiefschema zal in ons geval dienen als uitgangspunt of "*algemeen kader*" voor het inventariseren van het archief van de stadssecretarie. Het feit dat we spreken over een algemeen kader houdt in dat dit schema –ondanks het feit dat het beschouwd wordt als een ideale structuur- op een aantal elementen na niet is aangepast aan de specifieke oorlogssituatie. Dit brengt met zich mee dat we aantal verfijningen moeten aanbrengen. In zijn inleiding moedigt G. Gadeyne iedereen die een ongestructureerd archief moet ordenen hiertoe ook aan. Hij stelt dat zijn schema moet aangepast worden aan "*historisch bepaalde, aan het bestand eigen structuren*"¹³⁶.

¹³¹ Bijlage 27 geeft ons het beknopt archiefschema van G. Gadeyne.

¹³² Het eerste niveau van ordening bestaat in het verwijderen van "*documentatie en archieven van zelfstandige archiefvormers uit de eigenlijke gemeentearchiefbestand*". GADEYNE (G.), Op. Cit., p. 11.

¹³³ Idem, p. 15.

¹³⁴ Idem, p. 17.

¹³⁵ Idem, p. 19.

¹³⁶ Idem, p. 13.

Welke veranderingen gaan we aanbrengen in het archiefschema van G. Gadeyne? In ons geval zal het schema aangepast worden aan de historische realiteit. We gaan een onderscheid maken tussen enerzijds de functies die eigen zijn aan de stad Mechelen en niet tijdsgebonden zijn en anderzijds de functies eigen aan de oorlogstoestand.

Laten we dit verduidelijken. Voorheen hebben we er reeds over gehad dat de stad Mechelen interne of algemeen ondersteunende functies en externe functies waarneemt. We brengen deze functies onder bij "*I. Functies eigen aan de stad.*" Daarnaast neemt de stad een aantal functies waar eigen aan de oorlogstoestand, zoals de hulpverlening aan de bevolking, de opeisingen, het verzamelen van schadeclaims, het tewerkstellen van werklozen, en dergelijke. We brengen dit onder bij "*II. Functies eigen aan de oorlogstoestand.*" Dit is logisch was het niet dat er uitzonderingen zijn. Laten we even kijken naar twee voorbeelden :

Vb. 1

Ingekomen brief van de Duitse bezetter waarin eerste schepen Van Hoorenbeeck de functie van burgemeester toegekend krijgt gedurende de gevangenschap van burgemeesters Dessain, 1916.

1 stuk.

Vb. 2

Dossier betreffende de vereffening van de oorlogsbelasting ten belope van 480 miljoen frank, 1915.

1 omslag.

Als we het schema van G. Gadeyne erbij nemen dan plaatsen we het eerste voorbeeld onder: "*II. Organisatie en personeel.*" [*I. Functies eigen aan de stad.*]. Het gaat hier namelijk om de vervanging van de ene burgemeester door de ander burgemeester of beter gezegd het gaat om de vervanging van de persoon die de functie van burgemeester waarneemt. Dit is de gewone gang van zaken ware het niet dat burgemeester Dessain door de Duitse bezetter op water en brood was gezet omdat hij de herderlijke brieven van kardinaal Mercier had gedrukt. Zijn afzetting is dus het gevolg van de oorlogstoestand. Het is een ingreep in de normale functies van de stad. Hoe gaan we dit tot uiting brengen?

Het eerste voorbeeld brengen we onder bij: "*I. Functies eigen aan de stad.*" Omdat de continuïteit verzekerd is. Daarnaast gaan we een verwijzing opnemen in voetnoot bij "*XV.2. Organisatie van het College van Burgemeester en Schepenen*" [*II. Functies eigen aan de oorlogstoestand*] om het specifieke karakter van het voorbeeld te benadrukken, namelijk : "Zie: "*II.1. Het college van Burgemeester en Schepenen.*" Om deze stukken extra te benadrukken zullen de inventarisnummers in het "**vet**" worden opgenomen.

Hoe kunnen we dit uitdrukken in algemene termen? We gaan alle stukken die zowel bij de functies eigen aan de stad als de functies eigen aan de oorlogstoestand kunnen geplaatst worden effectief opnemen bij "*I. Functies eigen aan de stad.*" Dit brengt met zich mee dat we bij de functies eigen aan de oorlogstoestand telkens de verwijzingen zullen aanbrengen.

Laten we kijken naar het tweede voorbeeld Dit document gaan we plaatsen bij "*II. Functies eigen aan de oorlogstoestand*", hetgeen logisch is omdat de stad in zijn dagdagelijks beleid niet in staat voor het heffen van een oorlogsbelasting ten voordele van de Duitse bezetter. We moeten hier evenwel opmerken dat het innen van belastingen één van de normale functies is van de stad. We houden hiermee geen rekening omdat het geval te specifiek is, nog specifiekere dan het eerste voorbeeld.

Een laatste opmerking. Als we het schema van G. Gadeyne hanteren dan gaan we enkel en alleen die elementen overnemen die van belang zijn voor ons. Dit betekent ondermeer

dat we geen onderdeel verkiezingen gaan aantreffen in onze inventaris. Dit brengt met zich mee dat alle onderdelen die we overnemen van het "archiefschema voor de ordening van een ongestructureerd statisch gemeentearchief" een aangepaste nummering krijgen. Tenslotte moeten we nog iets zeggen over de terminologie. We gaan niet alle termen van Gadeyne klakkeloos overnemen. Dit betekent dat er enkele aanpassingen zullen gebeuren in het kader van de functiebeschrijving.

3.6.3. SELECTIE EN Vernietiging

Wanneer we overgaan tot het ordenen en het beschrijven van de dossiers van het te behandelen archiefbestand dan gaan we in eerste instantie schonen¹³⁷ Hiermee bedoelen we dat we alle dossiers gaan zuiveren van dubbels, blanco's maar ook van nietjes, papierclips, en dergelijke die schadelijk zijn voor de archiefbescheiden. In een latere fase gaan we over tot de selectie en vernietiging van archiefbescheiden.

Volgens artikel 5 van de archiefwet van 24 juni 1955 mogen de gemeenten niet overgaan tot de vernietiging van bescheiden zonder toestemming van de algemene rijksarchivaris of zijn gemachtigden. Het Algemeen Rijksarchief is dan overgegaan tot het opstellen van de bewaar- en vernietigingslijsten¹³⁸.

De reden hiervoor was dat de gemeenten vaak op een niet systematische en op een onverantwoorde en/ of onwettige manier in het verleden zijn overgegaan tot selectie en vernietiging. De lijsten maken duidelijk welke stukken wel en niet mogen vernietigd worden door de gemeentebesturen. De gemeente - archivariissen zijn evenwel niet verplicht om te vernietigen¹³⁹.

De praktijk stelt dat wanneer een gemeente wil overgaan tot de vernietiging van archiefbescheiden tot en met het jaar 1945, ze steeds de voorafgaande instemming moet krijgen van de algemene rijksarchivaris. Voor de archiefbescheiden vanaf het jaar 1946 moeten de gemeenten zich houden aan de bewaar- en vernietigingslijsten en wanneer er voor bepaalde bescheiden geen richtlijnen zijn voorzien, dan moet ze de voorafgaande instemming krijgen van de algemene rijksarchivaris¹⁴⁰.

Het vernietigen van archieven kan voor de archiefbeheerder een aantal voordelen met zich meebrengen. Op de eerste plaats kunnen we spreken van een besparing op de beheerskosten. De te vernietigen bescheiden zijn namelijk. veel minder veeleisend op vlak van conservatie en uitrusting dan de bescheiden die permanent moeten worden bewaard.

¹³⁷ Coppens verstaat onder schonen: "een reglementaire procedure die erin bestaat de archiefbescheiden af te zonderen die niet bij het bestand horen, dubbel of blanco zijn en tevens de voor de blijvende bewaring schadelijke elementen te verwijderen en te vervangen door neutrale materialen". Coppens (H.), Archiefterminologie. Archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 24, nr. 50.

¹³⁸ MARECHAL (G.), Bewaring en vernietiging van gemeentearchieven. Richtlijn en advies. Deel I. Burgerlijke stand, Bevolking, Militie, Financiën, Brussel, A.R.A.B., 1986, 107 p. MARECHAL (G.) (ed.), Bewaring en vernietiging van gemeentearchieven. Richtlijn en advies. Deel II. Personeel, Openbare Veiligheid en Inwendige Ordehandhaving, Openbare Gezondheid en Milieubeheer, Openbare werken en Ruimtelijke Ordening, Cultuur, Toerisme, Jeugd, Sport en Recreatie, Brussel A.R.A.B., 1990, 134p. MARECHAL (G.) (ed.), Bewaring en vernietiging van gemeentearchieven. Richtlijn en advies. Deel III, Brussel, A.R.A.B., 1993, 201 p.

¹³⁹ MARECHAL (G.), Bewaring en vernietiging van gemeentearchieven. Richtlijn en advies. Deel I. Burgerlijke stand, Bevolking, Militie, Financiën, p. 5-9.

¹⁴⁰ COPPENS (H.), Archiefbeheer in Gemeenten en O.C.M.W.'s, p. 176.

De archiefbeheerder kan op dit vlak besparingen doorvoeren. Ook binnen de administratie zelf kan er al rekening worden gehouden met het aspect van vernietiging. Zo kan er ondermeer worden voorgesteld om die documenten die in een latere fase in aanmerking komen voor vernietiging aan te maken op gerecycleerd of goedkoper papier.

Wat is het tweede voordeel? Door selectie en vernietiging is de archivaris in staat om kostbare ruimte te winnen. Vele archieven hebben namelijk af te rekenen met plaatsgebrek, waardoor bewaring en conservatie in gedrang komt. Het laatste voordeel bestaat erin dat de informatie veel toegankelijker zal worden voor de gebruiker. Iedereen die informatie wil hebben over een bepaald(e) onderwerp / functie zal niet langer zijn weg moeten zoeken in een "papierberg"¹⁴¹.

In ons geval hebben we er de voorkeur aan gegeven om niet te selecteren en te vernietigen en dit om twee redenen. In eerste instantie is het bestand op zich al niet te groot. We zouden door selectie niet veel ruimte kunnen winnen. In tweede instantie stellen de bewaar- en vernietigingslijsten ondermeer het volgende. "Na grondig onderzoek van de archiefbescheiden [zowel die van wereldoorlog I als van wereldoorlog II] lijkt het aangewezen alle bescheiden inzake opeisingen en bevoorrading van tijdens wereldoorlog I te bewaren"¹⁴². Deze uitspraak wijst op het belang van het oorlogsarchief. Daarom hebben we er voor gekozen niet te triëren in de overige bescheiden van het archiefbestand.

3.6.4. DE BESCHRIJVING

Tenslotte moet er nog iets gezegd worden over de beschrijving van de dossiers en de losse stukken. Wanneer we overgaan tot het beschrijven van de stukken dan moeten we rekening houden met de volgende elementen:

- de redactie;
- de inhoud;
- de datering;
- het ontwikkelingsstadium;
- de uiterlijke vorm;
- de dubbele registratie;

In de volgende paragrafen gaan we enkel in op de problemen van de datering, het ontwikkelingsstadium en de dubbele registratie. We gaan dus geen aandacht schenken aan de andere hierboven aangehaalde elementen. Laten we eerst kijken naar het ontwikkelingsstadium¹⁴³. Uit de cursussen hebben we onthouden dat elk stuk vooraleer het zijn uiteindelijke vorm heeft bereikt, het een aantal ontwikkelingsstadia¹⁴⁴ zal doorlopen, zoals het concept, de expeditie, het klad en de minuut.

¹⁴¹ MARECHAL (G.), *Approche de la problématique de tri en Belgique. Le tableau de tri*, in: *Janus*, 1994, p. 52-53.

¹⁴² MARECHAL (G.) (ed.), *Bewaring en vernietiging van gemeentearchieven. Richtlijn en advies. Deel III*, P.141.

¹⁴³ Voor de volgende paragrafen baseren we ons op: SCHEELINGS (F.), *Op. Cit.*

¹⁴⁴ Coppens kent de volgende ontwikkelingsstadia: afdruk, afschrift, authentiek afschrift, authentiek uittreksel, authentieke vertaling, concept, doorslag, elektrostatische kopie, expeditie, facsimile, fotocopie, grosse, klad, kopie, lichtdruk, minuut, net-exemplaar, uittreksel en vertaling.

Er wordt verwacht dat we de stadia aangeven als deze anders zijn dan dat we op eerste zicht zouden verwachten. Wij hebben er de voorkeur aan gegeven om het ontwikkelingsstadium nooit te vermelden. Waarom? De reden hiervoor is dat we overwegend te maken hebben met dossiers, omslagen, onderwerpsmappen, pakken en verzameldossiers. Hierin kunnen we alle ontwikkelingsstadia bijeen aantreffen. Het is dus niet aangeraden om telkens te vermelden met welke stadia we hier te maken hebben. We zullen ze evenmin vermelden bij de lossen stukken, dit om dezelfde redenen.

Het probleem van de datering is identiek aan het probleem van het ontwikkelingsstadium. Bijna alle dossiers, omslagen, onderwerpsmappen, pakken en verzameldossiers kennen meer dan één ongedateerd stuk [z.d.]. We nemen deze verwijzing dan ook niet op in de beschrijving.

Tenslotte moet er nog iets worden gezegd over de dubbele registratie. De administratie is in de periode 1914-1918 een aantal keer er in geslaagd om aan meerdere dossiers een identiek nummer toe te kennen. We hebben besloten deze nummering te houden. Om een onderscheid te maken tussen de dossiers hebben we ervoor gekozen een extra nummer aan te brengen in ^{“superscript”}. Daarbij zullen de extra nummers op elkaar volgen. Het volgende vb. illustreert dit:

20	Dossier betreffende de oprichting van gedenktekens in Le Havre en Schiplaken ter nagedachtenis van gesneuvelde Belgische soldaten, 1919-1920.	1 omslag.
	[77/17/1] (1)	
55	Dossier betreffende de oprichting van een gedenkteken voor de gesneuvelden van Battel, 1926-1927.	1 omslag.
	[77/17/1] (2)	

Iedereen die dergelijke stukken wil aanvragen zal dus genoodzaakt zijn om het extra nummer te vermelden op het aanvraagformulier.

4. HET ORDENEN VAN DE DOCUMENTATIE

Welk ordeningssysteem gaan we nu toepassen op de documentatie? In eerste instantie waren wij van plan om de ordening van de documentatie gelijk te stellen aan de ordening van de inventaris. Dit zou betekenen dat de aangebrachte structuur in de documentatie op vlak van betiteling en nummering identiek zou zijn aan de inventaris.

Dit was perfect mogelijk ware het niet dat we de structuur van de inventaris hebben aangepast aan een nieuwe zienswijze. Aanvankelijk waren we van plan om het onderscheid tussen de functies aan te brengen binnen de hoofdafdelingen van het archiefschema van G. Gadeyne. Hiervan zijn we afgestapt. We hebben ervoor geopteerd om eerst onderscheid te maken tussen de twee hoofdfuncties [functies eigen aan de stad versus functies eigen aan de oorlogstoestand] en daarna een doorlopende nummering te geven aan de hoofdafdelingen.

In deze situatie hebben we ervoor gekozen om de documentatie niet te laten aansluiten met de inventaris omdat er geen objectieve criteria zijn om voor de ene of de andere nummering te kiezen. De conclusie is dat we de stukken chronologisch gaan ordenen.

HOOFDSTUK III:

Bibliografie- Onuitgegeven Bronnen

In dit hoofdstuk krijgen we op de eerste plaats een overzicht van de geraadpleegde werken en artikels in kader van onze verhandeling. Dit betekent niet dat zij allemaal effectief zijn gebruikt. Die werken die van groot belang zijn voor onze studie worden in de hoofdstukken I,II en IV besproken. Daarnaast hebben we een lijst opgenomen van alle onuitgegeven bronnen die in de verhandeling gebruikt worden.

1. BIBLIOGRAFIE

Algemene toelichting bij het organogram, CAO en het nieuw personeelstatuut. Organogram. Stad Mechelen.

BAERTEN (J.), SCHEELINGS (F.) en VERHELST (J.) (eds.), Archiefinitiatief 1. Archiefproblemen en –oplossingen. De eerste resultaten van de verhandelingen van de Bijzondere Licentie Archiveringstechnieken, Brussel, VUBPress, 1991, 143 p.

BAERTEN (J.), SCHEELINGS (F.) en VERHELST (J.) (eds.), Archiefinitiatief 2. Archiefproblemen & -oplossingen. Stadsarchieven en bedrijfsarchieven; Brussel, VUBPress, 1993, p. 135 p.

BEEKHUIS (M.), Het Logisch Model Institutioneel Onderzoek in Nederland, in: VANDEWEYER (L.) (ed.), Institutioneel onderzoek in Nederland en België. Handelingen van de Belgisch-Nederlandse workshop. Brussel, 26 mei 1992. Recherches institutionnelles aux Pays-Bas et en Belgique. Actes du workshop Belgo-Néerlandais. Bruxelles, 26 mai 1992, reeks: *Miscellanea Archivistica Studia*, nr. 29, Brussel, A.R.A.B., 1993, p. 59-74.

BOLES (F.), Disrespecting Original Order, in: The American Archivist, jg. 45, 1982, p. 26-32.

Brochure van de stad Mechelen: Reglement Openbaarheid van Bestuur.

BROECKX (A.), Uitlegging der gemeentewet van 30 maart 1836 en der wijzigingen er door later wetten aan toegebracht, Lier, J. Van In & Cie, 1912, 693 p.

CHARLES (L.), De oude orde verloren. De briefwisseling van het modern archief van de stad Gent, 1794-1914 (1921), in: BAERTEN (J.), SCHEELINGS (F.) en VERHELST (J.) (eds.) Archiefinitiatief (f) 2. Archiefproblemen & -oplossingen, Stadsarchieven en bedrijfsarchieven, Brussel, VUBPress, 1993, p. 51-66.

COENEN (L.), Inventaris van het archief van het stadsbestuur Lier (1814-1830), de plaatselijke commissie van geneeskundig toezicht (1819-1830) en W.J. Avontroodt (1817-1830), Brussel onuitgegeven licentiaatsverhandeling VUBrussel, 1992, 146p.

COOK (T.), The concept of the Archival Fonds in the Post-Custodial Era: Theory, Problems and Solutions, in: Archivaria, jg. 35, 1993, p. 24-37.

COOK (T.), Archives in the Post-custodial World. Interaction of Archival Theory and Practice since the publication of the Dutch Manual in 1898, in Proceedings of the 13th International Congress on Archives, reeks: *Archivum XLIII*, Munchen, 1997, p. 191-214.

COPPEJANS-DESMEDT (H.), De sekwesteraarchieven met betrekking tot de eerste wereldoorlog: historiek en algemeen overzicht, in: Bibliotheek- en Archiefgids, jg. 60, 1984, p. 63-73.

COPPENS (H.), Archiefterminologie: archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief, reeks: *Miscellanea Archivistica Manuale*, nr. 5, Brussel, A.R.A.B., 1990, 43 p.

COPPENS (H.) en VELLE (K.), Zorg voor lokalearchieven, in (ART (J.) (ed.), Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente. Deel 3B. Hulpwetenschappen, Gent, Stichting Mens en Cultuur, 1996, p. 327-406.

COPPENS (H.), Archiefbeheer in Gemeenten en O.C.M.W.'s, reeks: *Miscellanea Archivistica Manuale*, nr. 20, Brussel, A.R.A.B., 1997, 448 p.

COPPENS (H.), De ontsluiting vanarchieven. Richtlijnen en aanbevelingen voor de ordening en beschrijving vanarchieven in het Rijksarchief, reeks: *Miscellanea Archivistica Manuale*, nr. 21, Brussel, A.R.A.B., 1997, 504 p.

DECAVELE (J.) en VANNIEUWENHUYSE (J.), Hoe functioneert het Archief in de administratie en bij het bestuur van de gemeente, Gent, 1993, 87 p.

DE MECHELEER (L.), Het archief van het secretariaat van de stad Ninove, reeks: *Miscellanea Archivistica Studia*, nr. 105, Brussel, A.R.A.B., 1998, 34 p.

De Mechelse Gids, Bonheiden, A & G. Claus, 1973, 323 p.

DE NIJN (H.), Inventaris van het modern archief op het stadsarchief te Mechelen, deel I. Reeks: *Studia et Documenta Mechliniensa, deel IV*, Mechelen, Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, 226 p.

DE NIJN (H.), De revolutionaire hervormingen onder het Franse bewind, in : VAN UYTVEN (R.) (ed.), De geschiedenis van Mechelen. Van Heerlijkheid tot Stadsgewest, sine loc., Lannoo, 1991, p. 195-198.

DE NIJN (H.), Gemengde gevoelens tegenover koning Willem I, in: VAN UYTVEN (R.) (ed.), De geschiedenis van Mechelen. Van Heerlijkheid tot Stadsgewest, sine loc., Lannoo, 1991, p. 199-201.

DE SCHAEPDRIJVER (S.), De Grote Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog, Antwerpen & Amsterdam, Uitgeverij Atlas, 1997, 366 p.

DESMAELE (B.), L'histoire Institutionnelle aux Archives: présentation du projet belge d'étude sur les formateurs d'archives, in: VANDEWEYER (L.) (ed.), Institutioneel onderzoek in Nederland en België. Handelingen van de Belgisch-Nederlandse workshop. Brussel, 26 mei 1992. Recherches institutionnelles aux Pays-Bas et en Belgique. Actes du workshop Belgo-Néerlandais. Bruxelles, 26 mai 1992, reeks: *Miscellanea Archivistica Studia*, nr. 29, Brussel, A.R.A.B., 1993, p. 29-39.

DEN TEULING (A.), Inventarisatie vanarchieven, gevormd volgens het dossierstelsel. Werkbesprekingen van docenten ordenen en beschrijven, in: Nederlands Archiefblad, jg. 84, 1980, p. 548-566.

DEN TEULING (A.), Stukken van algemene aard. 'Adeo nec... qui generales quive speciales sint status convenit', in: Nederlands Archievenblad, jg. 94, 1990, p. 353-359.

DEN TEULING (A.), Ordening van dossiers, in: Archiefbeheer in de praktijk, 3020-1 / 3020-18.

DEN TEULING (A.), Ordening volgens organisatie van een instelling; ordeningsplan, in: Archiefbeheer in de praktijk, 3030-1 / 3030-4.

DE SWERT (R.), Mechelen in het eerste jaar van de Grote Oorlog, 1914-1918, Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven, 208 p.

DEVOLDER (K.) en SYMOENS (B.), Bezet België (1914-1918). Tekeningen, prenten en foto's uit de oorlogsarchieven van het Algemeen Rijksarchief, Brussel, A.R.A.B., 1998, 79 p.

DE VRIES (B.), Archiefanalyse als onderdeel van het inventarisatieproces, in: Nederlands Archievenblad, jg. 96, 1992, p. 271-274.

DE WIJN (J.), Systematische ontsluiting, classificatie, in: Archiefbeheer in de praktijk, 3060-1 / 3060-30

D'HONDT (J.), Structuurstudie van de afdeling handel & nijverheid van het hedendaags archief van de stad Brugge (1795-1914), Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, VUBrussel, 1990, 87 p.

DOMS (E.), De oorlogsactiviteiten van E. H. Renaat Buelens aan het college tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918), in: Koninklijk Oudleerlingenbond St. Romboutscollege, jg. 34, 1980, p. 18-28 en jg. 35, 1981, p. 18-23.

DUJARDIN (J.) en VANDE LANOTTE (J.), De nieuwe gemeentewet. Met toevoeging van de vernieuwde wetgeving op de OCMW, s.l., 1992, 141 p.

FORD (H.), Selection for preservation, in: Janus, p. 30-33.

FORMSMA (W.), Ordeningsbeginselen, in: Nederlands Archievenblad, jg. 70, 1966, p. 120-123.

FORMSMA (W.), Het inventariseren van archieven, in: Nederlands Archievenblad, jg. 77, 1973, p. 1-80.

GADEYNE (G.), Archiefschema voor de ordening van een ongestructureerd statisch gemeentearchief (1795 - ca.1977), reeks: *Miscellanea Archivistica Manuale*, nr. 13, Brussel, A.R.A.B., 1993, 99 p.

Geschichte der Stadt Mechelen, gepolycopieerd, 1914-1918, ongepagineerd.

GIJSELEERS-THIJS (B.), Additions et corrections à la notice sur les archives de la ville de Malines, de monsieur L.-P. Gachard, archiviste de Royaume de Belgique, inserée dans son ouvrage intitulé Collection de documents inédits concernant l'histoire de la Belgique, Brussel, 1834.

HOL (R.), PIVOT, een Nederlandse benadering van de selectie van centrale overheidsarchieven van na 1945, in: VANDEWEYER (L) (ed.), Institutioneel onderzoek in Nederlands en België. Handelingen van de Belgisch-Nederlandse workshop. Brussel, 26 mei 1992. Recherches institutionnelles aux Pays-Bas et en Belgique. Actes du workshop

Belgo-Néerlandais. Bruxelles, 26 mai 1992, reeks: *Miscellanea Archivistica Studia*, nr. 29, Brussel, A.R.A.B., 1993, p. 15-28.

HOOGMARTENS (M.), De Rol van de Gemeentesecretaris in het Plaatselijk Bestuur, Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling VUBrussel, 1985, 124 p.

JANSSENS (G.), Archiefvorming, in Bibliotheek- en Archiefgids, jg. 67, 1991, p. 230-236.

JANSSENS (G.), Archiefbescheiden naar waarde schatten: een kwestie van centen en van gezond verstand, in: Bibliotheek- en Archiefgids, jg. 69, 1993, p. 14-19.

KOCKEN (M.), 1914-1918 in beeld. Tentoonstelling ingericht door het herdenkingscomité Mechelen 1918-1968 in het Cultureel Centrum Burgemeester Antoon Spinoy 19-27 oktober 1968 onder de hoge bescherming van Z.M. de Koning, sine.loce, Herdenkingscomité Mechelen 1918-1968, 1968, ongepagineerd.

Korte beschrijving der werkzaamheden gedurende de Duitse bezetting, 1914-1918, Mechelen, Belgisch Inlichtingsbureau voor Krijgsgevangenen & Geïnterneerden, 1919, 16 p.

LAMBORELLE (P.), Herinneringen uit de oorlogsdagen, Mechelen, sine dato, 56 p.

LAUREYS (V.), Voor een geïntegreerde archivistiek. De bewaar- en vernietigingslijst, in: Bibliotheek- en Archiefgids, jg. 69, 1993, p. 79-87.

LESAGE (X.), De inventarisatie van het modern stadsarchief van Nieuwpoort (1796-1945). Kritische noot bij de decimale ordeningsmethode van de Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten, in: BAERTEN (J.), SCHEELINGS (F.) en VERHELST (J.) (eds.) Archiefinitiatief 1. Archiefproblemen en -oplossingen. De eerste resultaten van de verhandelingen van de Bijzondere Licentie Archiveringstechnieken, Brussel, VUBPress, 1991, p. 43-60.

MAGITS (M.), Syllabus: Organieke ontwikkeling van de Belgische administratie, Brussel, VUBrussel, 1998-1999, onuitgegeven licentiaatscursus, 149 p.

MARECHAL (G.), Bewaring en vernietiging van gemeentearchieven. Richtlijn en advies. Deel I. Burgerlijke stand, Bevolking, Militie, Financiën, Brussel, A.R.A.B., 1986, 107 p.

MARECHAL (G.), Gemeentearchief: om beter te bewaren, verantwoord vernietigen een noodzaak, in: Tijdschrift van het Gemeentekrediet, jg. 42, 1988, p. 37-50.

MARECHAL (G.) (ed.), Bewaring en vernietiging van gemeentearchieven. Richtlijn en advies. Deel II. Personeel, Openbare Veiligheid en Inwendige Ordehandhaving, Openbare Gezondheid en Milieubeheer, Openbare Werken en Ruimtelijke Ordening, Cultuur, Toerisme, Jeugd, Sport en Recreatie, Brussel, A.R.A.B., 1990, 134 p.

MARECHAL (G.) (ed.), Bewaring en vernietiging van gemeentearchieven. Richtlijn en advies. Deel III, Brussel, A.R.A.B., 1993, 201 p.

MARECHAL (G.), Pivoteren of met beide voeten op de grond? De bewaar- en vernietigingslijst, in: Bibliotheek- en Archiefgids, jg. 70, 1994, p. 118-126.

MARECHAL (G.), Approche de la problématique de tri en Belgique. Le tableau de tri, in: Janus, 1994, p.47-55.

MERTENS (J.), Vereisen archief en documentatie een specifieke benadering?, in: Bibliotheek- en Archiefgids, 1989, jg. 65, p. 298-302.

- MIN (E.), Een internet van papier, in: Nieuw Wereldtijdschrift, jg. 16, 1999, p. 58-67.
- MULLER (S.), FEITH (J.) en FRUIN (R.), Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven, Groningen, Erven B. Van Der Kamp, 1920, 160 p.
- NOTEBAERT (A.), VANDEN EYNDE (W.) en NEUMANN (C.), Inventaris van het archief van de dienst der verwoeste gewesten, Brussel, A.R.A.B., 1986, 454 p.
- NUYTTENS (M.), Fonds en transmissiebeginsel: oude begrippen in een nieuw daglicht, in: Bibliotheek- en Archiefgids, 1994, jg. 70, p. 225-229.
- ROELSTRAETE (J.), Handleiding voor genealogisch onderzoek in Vlaanderen, Roeselare, Vlaamse Vereniging voor Familiekunde, 1998, 531 p.
- SCHEELINGS (F.), Syllabus: Werkcollege in de archivistiek, Brussel, VUBrussel, 1998-1999, onuitgegeven cursus.
- TALLIER (P.), Inventaire des archives de la Commission des Archives de la Guerre [puis Archives de la Guerre], 1919-1945, Brussel, A.R.A.B., 1997, 15 p.
- VAN DER AUWERA (J.), De Mechelse textielnijverheid in het Ancien Régime: de respectieve administraties en archieven van de stedelijke overheid, de lakenmakers, de tapijtwevers, de sargiemakers, de volders, de linnenwevers, de droogscheerders en de lakenververs: een structuurstudie en voorstel tot inventarisatie, Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling VUBrussel, 1997, 144 p.
- VAN DER CRUYSSSEN (C.), Horen boeken thuis in een archiefbestand? Een enquête en een toepassing: het archief van professor Mgr. Albert Dondeyne, in: Bibliotheek- en Archiefgids, 1993, jg. 69, p. 110-117.
- VANDEWALLE (A.), De bewaar- en vernietigingslijsten: toepassing door de gemeentelijke administratie en basis van een verantwoorde archivering, in: DECAVELE (J.) en VANNIEUWENHUYSE (J.), Hoe functioneert het Archief in de administratie en bij het bestuur van de gemeente, Gent, 1993, p. 31-43.
- VANDEWEYER (L.) (ed.), Institutioneel onderzoek in Nederland en België. Handelingen van de Belgisch-Nederlandse workshop. Brussel, 26 mei 1992. *Recherches institutionelles aux Pays-Bas et en Belgique. Actes du workshop Belgo-Néerlandais*. Bruxelles, 26 mai 1992, reeks: *Miscellanea Archivistica Studia*, nr. 29; Brussel, A.R.A.B., 1993, 125 p.
- VANLUNTER (H.), Het belang van het archief voor het bestuur van de gemeente, in: DECAVELE (J.) en VANNIEUWENHUYSE (J.), Hoe functioneert het Archief in de administratie en bij het bestuur van de gemeente, Gent, 1993, p. 12-20.
- VANSTEENWEGEN (B.), Het Mechelse stadsbestuur tussen 1912 en 1921. Een woelige legislatuur van bijna één decennium, Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven, 1998, 2 dln.
- VAN UYTVEN (R.) (ed.), De geschiedenis van Mechelen. Van Heerlijkheid tot Stadsgewest, sine.loce Lannoo, 1991, 319 p.
- VERHAEGHE (J.), Documenten over Belgen die tijdens de eerste Wereldoorlog in Duitsland gevangen waren of in neutrale landen geïnterneerd, in: Belgisch tijdschrift voor militaire geschiedenis, jg. 24, 1982, p. 745-749.
- VERHELST (J.), Syllabus: Statische en dynamische archief van administraties en bedrijven, Brussel, VUBrussel, 1998-1999, onuitgegeven cursus.

VERHELST (J.), Bewaring en vernietiging inzake gemeentearchief, in: Bibliotheek- en Archiefgids, jg. 61, 1985, p. 167-171.

VERHELST (J.), Informatievoorziening en archief. Vergelijking met Nederland wat het ordenen betreft, in: Bibliotheek- en Archiefgids, jg. 68, 1992, p. 29-31.

WALNE (P.) (ed.), Dictionary of Archival Terminology – Dictionnaire de Terminologie Archivistique. Englisch en French. With Equivalents in Dutch, German, Italian, Russian and Spanish, München, New York en Londen, KG Saur, 1984, 266 p.

WIITE (E.), CRAEYBECKX (J.) en MEYNEN (A.), Politieke Geschiedenis van België van 1830 tot heden, Brussel, VUBPress, 1990, 416 p.

YOXALL (H.), Privacy and Personal Papers, in: Archives and Manuscripts. The journal of the Australian Society of Archivists, jg. 12, 1984, p. 38-44.

2. ONUITGEGEVEN BRONNEN

2.1. **Inventaris**: DE NIJN (H.), Inventaris van het modern archief op het stadsarchief te Mechelen. Deel I.

- **Modern archief**

- Nr. 186: Repertorium der uitgaande correspondentie van het secretariaat aan particulieren [23 september 1796-21 september 1798]
- Nr. 187: Repertorium der uitgaande correspondentie van het secretariaat naar het departementsbestuur [10 oktober 1796-21 september 1798]
- Nr. 191: Aanwijzer van de ontvangen correspondentie op het secretariaat [23 december 1798-12 september 1803].
- Nr. 198: Aanwijzer van de verzonden stukken van het secretariaat naar het Eerste Bureau (bevolking en contributiën) [30 juli 1799-25 oktober 1816].
- Nr. 204: Repertoria der verzonden en ontvangen stukken van het Bureau voor militaire zaken, paspoorten, politie, volkstelling [30 juli 1799-31 december 1809].
- Nr. 222: Aanwijzer van de ontvangen briefwisseling [6 september 1813-26 oktober 1818].
- Nr. 223: Aanwijzer van de ontvangen briefwisseling [26 oktober 1818-20 juni 1825].
- Nr. 224: Aanwijzer van de ontvangen briefwisseling [23 juni 1825-14 november 1831].
- Nrs. 224-265: Aanwijzer van de ontvangen briefwisseling [23 juni 1825-1885].
- Nr. 266: Repertoria van de verzonden briefwisseling [1812-21 april 1820].

- Nr. 267: Repertoria van de verzonden briefwisseling [21 april 1820-8 februari 1828].
- Nr. 268: Repertoria van de verzonden briefwisseling [9 februari 1828-1835].
- Nrs. 268-308: Repertoria van de verzonden briefwisseling [9 februari 1828-1885].
- Nrs. 309-338: Aanwijzer der ontvangen en uitgaande correspondentie [januari 1886-december 1900].
- Nr. 338: Aanwijzer der ontvangen en uitgaande correspondentie [juni-december 1900].

- **Secretarie-archief**

- Indicateur 1 (1850-1862)
- Indicateur 2 (1863-1864)
- Indicateur 3 (1865-1867)
- Indicateur 4 (1868-1871)
- Indicateur 5 (1872-1875)
- Indicateur 6 (1876-1879)
- Indicateur 7 (1880-1884)
- Indicateur 8 (1885-1889)
- Indicateur 9 (1890-1894)
- Indicateur 10 (1895-1899)
- Indicateur 11 (1900-1905)
- Indicateur 12 (1906-1908)
- Indicateur 13 (1909-1912)
- Indicateur 14 (1913-1919)
- Indicateur 15 (1920-1922)
- Indicateur 16 (1923-1925)
- Indicateur 17 (1926-1928)
- Indicateur 18 (1929-1933)
- Indicateur 19 (1934-1937)
- Indicateur 20 (1938-1942)

- Vak 29 [Private zaken], 1913, nr. 11: Vraag om inlichtingen aangaande de familie Maes-Stevens
- Vak 35 [Administratie], 1886, nr. 11: Demande de renseignements concernant les bureaux de l'administration.
- Vak 35 [Administratie], 1888, nr. 14: Organisation de nos Bureaux-Demande de renseignements par la Ville de Louvain & autres.
- Vak 35 [Administratie], 1889, nr. 1: Demande de renseignements concernant l'organisation de nos Bureaux
- Vak 35 [Administratie], 1894, nr. 1: Formation du bureau électoral.
- Vak 35 [Administratie], 1914, nr. 20: Processen-verbaal van het schepencollege voorloopig samengesteld onder het voorzitterschap van M. Francis Dessain dd Burgemeester.
- Vak 36 [Personeel], 1917, nr. 4: Lijst der tegenwoordige afwezige en tijdelijke gemeentebeambten.

- Vak 36 [Personeel], 1918, nr. 12: Herneming hunner vroegere bediening bij het staatsbestuur door de staatsbeambten tijdelijk als beambten gehecht aan het gemeentebestuur.

HOOFDSTUK IV:

Richtlijnen voor de archiefgebruiker

1. RICHTLIJN VOOR HET OPVRAGEN VAN DE DOCUMENTEN: DE AANVRAAGMODALITEITEN

In het tweede hoofdstuk zijn we tot de conclusie gekomen dat als we een goede – intellectuele- ordening willen aanbrengen in het archief van de stadssecretarie, we geen rekening mogen houden met de oude orde. Alle archiefbescheiden van de secretarie alsook de documentatie krijgen hierbij een unieke en doorlopende nummering [1 uiterlijke vorm = 1 inventarisnummer], waardoor er geen verwarring kan ontstaan bij het hanteren van de inventaris. Elk stuk moet aangevraagd worden onder de nieuwe nummer.

2. ANDERE ARCHIEVEN

Als we een goed beeld willen hebben van de stad Mechelen tijdens de Eerste Wereldoorlog dan moeten we ook andere archieven en archiefbestanden raadplegen. In de volgende paragrafen gaan we achtereenvolgens een aantal van die archieven en bestanden onder de loep nemen, zonder evenwel exhaustief te zijn. Hierbij zullen we aantal archiefnummers vermelden. Aanvankelijk hadden we het idee opgevat om die nummers te integreren in onze eigen inventaris. Maar uit praktische overwegingen hebben we dit tenslotte niet gedaan. Waarom?

Op de eerste plaats zou het alleen maar leiden tot verwarring. Om dit te illustreren kunnen we kijken naar de inventaris van J. Van der Auwera over de Mechelse textielnijverheid in het Ancien Régime¹⁴⁵. In zijn *“Enkele richtlijnen voor de onderzoeker”* maakt hij de gebruiker duidelijk dat hij rekening moet houden met *“het feit dat sommige stukken reeds in andere inventarissen¹⁴⁶ beschreven staan*. Wil de archiefbezoeker bijvoorbeeld het nummer 9 uit het lakenmakersarchief¹⁴⁷ raadplegen dan is hij genoodzaakt te kijken naar voetnoot²⁵⁸ waar hij de verwijzing *“Deel VIII, Lakenmakers D SI nr. 2”* vindt. Het is deze verwijzing die door de gebruiker moet worden opgegeven wil hij het stuk raadplegen.

Dit zou geen probleem mogen zijn mocht de archiefgebruiker rekening houden met deze richtlijnen. Maar spijtig genoeg gebeurt dit niet al te vaak. De archiefgebruiker heeft meestal de neiging om het onbestaande nummer in te vullen op zijn

¹⁴⁵ VAN DER AUWERA (J.), Op. Cit., p. 75-77.

¹⁴⁶ Idem, p. 75.

¹⁴⁷ Idem, p. 106.

aanvraagformulier¹⁴⁸. Dit heeft als gevolg dat de verantwoordelijke voor het depot bij het ophalen van de stukken het nummer niet zal terugvinden. Hetgeen de nodige verwickelingen met zich meebrengt: de inventaris terug raadplegen, een nieuwe aanvraagformulier invullen, het moeten wachten op stukken, enz.

Op de tweede plaats maken de nummers deel uit van andere archieven en archiefbestanden. Deze stukken kunnen dus fysisch gezien niet worden geïntegreerd in het eigen bestand zonder afbreuk te doen aan de integriteit van die andere archieven. In onze ogen is het dan ook niet aangeraden om die nummers op te nemen in de eigen inventaris.

We komen dus tot de conclusie dat we deze nummers niet opnemen in de inventaris maar dat we er wel naar verwijzen. Hoe we deze stukken moeten opvragen zal aan bod komen bij de bespreking van de respectievelijk archieven en archiefbestanden.

¹⁴⁸ Dit is geen kritiek aan het adres van Jeroen Van der Auwera die op deze manier correct heeft gehandeld, maar wel een kritiek aan het adres van de gebruiker. In de praktijk hebben we reeds eerder gezien dat archiefgebruikers te weinig rekening houden met richtlijnen.

2.1. STADSARCHIEF MECHELEN

In het stadsarchief van Mechelen kunnen we drie archiefbestanden raadplegen, namelijk:

- Het archief van de stadssecretarie;
- Het fonds "Varia";
- Het archief in bewaring gegeven door het Rijksarchief Antwerpen aan het stadsarchief van Mechelen

2.1.1. HET ARCHIEF VAN DE STADSSECRETARIE

In hoofdstuk II zijn we reeds nader ingegaan op het archief van de stadssecretarie. We hebben toen gesteld dat kort na het uitbreken van de oorlog in ons land de stedelijke administratie fel uitgedund was en dit om twee redenen. In de eerste plaats omdat vele ambtenaren zich als vrijwilliger gemeld hadden bij het leger en in de tweede plaats omdat een aantal ambtenaren hun heil zochten in de vlucht. Eind oktober 1914 lag de hele administratie van de stad Mechelen plat. Dit heeft evenwel niet lang geduurd omdat enerzijds het stadsbestuur overging tot het in dienst nemen van gepensioneerde stadsbedienden en staatsambtenaren en omdat anderzijds vele ambtenaren zijn teruggekeerd naar Mechelen. Op 27 november 1914 draaide de papiermolen op volle toeren.

Op die korte periode na [eind oktober 1914-27 november 1914] is er eigenlijk geen breuk geweest binnen de stadssecretarie op vlak van de archiefvorming en zijn de dossiers volgens het bestaande systeem verder geklasseerd. Het is evenwel zo dat een deel van de dossiers van de stadssecretarie voor de periode 1914-1918 [onze inventaris] opzij zijn gehouden en niet geïntegreerd zijn in het bestaande klassement. De ware reden hiervoor is niet gekend. Het is dus noodzakelijk om ook het eigenlijke archief van de stadssecretarie erop na te slaan omdat de Eerste Wereldoorlog geen breuk heeft veroorzaakt in de archiefvorming.

Hoe moeten de dossiers van de stadssecretarie worden aangevraagd? Nadat de archiefgebruiker het bewuste dossier heeft teruggevonden in de indicatoren moet hij op de aanvraagformulieren de volgende gegevens aanbrengen, namelijk:

- Stadssecretarie;
- het jaar waarin het dossier is geopend;
- het vaknummer;
- het dossiernummer

2.1.2. FONDS "VARIA"

Op de tweede plaats is er het fonds "Varia". Hierin hebben we de volgende interessante nummers aangetroffen:

- Nr. 48: Schrift: voordracht van schepen Van den Hende voor de "Volksvoordrachten", 17 april 1916;
- Nr. 174: Verzameling dankbetuigingen van Mechelse instellingen aan President Wilson van de V.S. wegens het Nationaal Voedselcomité, 1915;
- Nr. 219: Lijst der vernietigde en beschadigde huizen en gebouwen [1914-1918];
- Nr. 453: Bundel met oorlogsdokumenten 1914-1918 [gift Baron J. de Radzidsky d'Ostrowick];
- Nr. 499: Farde Briefwisseling Mechelse "Commisie voor Oorlogsgeschiedenis 1914-1918";
- Nr. 735: J. Scheffermeyer. Mijn herinneringen gedurende den oorlog 1914 [oud Hsnr. 240];
- Nr. 738: Documentatie in verband met de inhuldiging van het Monument der Gesneuvelden 1914-18 te Mechelen in juni 1924 (oud Hsnr. 223)

Wil de archiefbezoeker deze stukken inzien moet hij op de aanvraagformulieren de volgende gegevens aanbrenge, namelijk:

- Varia;
- Het archiefnummer

2.1.3. INVENTARIS. ARCHIEF IN BEWARING GEGEVEN DOOR RIJKSARCHIEF ANTWERPEN AAN STADSARCHIEF MECHELEN

In deze inventaris hebben we slechts één nummer aangetroffen, namelijk

- Nr. 64: Bundel betreffende de ontgravingen en begravingen van Belgische soldaten en burgers en van Duitse soldaten tijdens de 1e Wereldoorlog, 1914-1916
1 katern.

Om het nummer aan te vragen, moet de raadpleger op de aanvraagformulieren de volgende gegevens aanbrenge, namelijk:

- R.A.A. → S.A.M.
- Het archiefnummer

2.2. RIJKSARCHIEVEN

2.2.1. ARCHIEVEN VAN DE DIENST DER VERWOESTE GEWESTEN (A.R.A.B.)¹⁴⁹

Vooraleer er een einde kwam aan de Eerste Wereldoorlog [11 november 1918] werkte de Belgische overheid in Le Havre een plan uit voor het materiële herstel van het zwaargeteisterde België. In het kader hiervan ging ze over tot de oprichting van een aantal officiële instellingen.

Op de eerste plaats werd het "*Koning Albert Fonds*" op 23 september 1916 opgericht. Het was de bedoeling om aan de hand van staatssubsidies en privésteun de woningnood te bestrijden door het bouwen van barakken. Een jaar later werd de "*Dienst voor Oorlogsschade*", het "*Komiteit voor oorlog en 's Lands Wederinrichting*" en de "*Staatshuishoudkundige Raad*" opgericht.

Het "*Komiteit voor Oorlog en 's Lands Wederinrichting*" [4 augustus 1917-25 december 1917] had als taak de toekomstige wederopbouw van het land te bestuderen. De "*Dienst voor Oorlogsschade*" [° 15 augustus 1917] stond in voor het bijeenbrengen, samenstellen en onderzoeken van ingediende dossiers. Op basis van de dossiers zou de Belgische staat vergoedingen toekennen aan personen en goederen die schade hadden opgelopen tijdens de Eerste Wereldoorlog. De derde instelling tenslotte [° 13 oktober 1917] stond in voor het controleren en het coördineren van de werkzaamheden van de andere instellingen. Een ander initiatief van de Belgische overheid bestond uit het oprichten van een Ministerie van Nationale Herinrichting [° 25 december 1917], hetwelk echter niet lang heeft bestaan.

De besluitwet van 23 oktober 1918 leidde tot de oprichting van een rechtbank van oorlogsschade per gerechtelijk arrondissement, dewelke de oorlogsschadevergoedingen zou uitkeren aan iedereen die met succes een schadevergoeding hadden ingediend.

Nog geen vijf maanden later kwam de wet op de "*Aangenomen Gemeenten*" [° 8 april 1919] tot stand. De overheid was namelijk tot het besef gekomen dat de gemeenten niet in staat waren de zware taak van de wederopbouw op hun zelf te klaren. Hierdoor kregen de verwoeste gemeenten, waaronder Mechelen, de mogelijkheid om zich te laten adopteren door de Belgische staat. Het adopteren hield in dat de steden werden verplicht om een algemeen rooilijnenplan, een algemeen aanlegplan en een politiereglement in verband met het bouwen in te dienen. Deze strikte regels hadden als doel de veiligheid en de hygiëne van de uit te voeren herstellingen en bouwwerken te garanderen. Het Koninklijk Besluit van 9 april 1919 zou dan leiden tot de oprichting van de "*Dienst der Verwoeste Gewesten*" die zou toezien op de toepassing van de wet van 8 april 1919.

In de loop van haar bestaan heeft de dienst niet minder dan 14.000 dossiers tot wederopbouw aangelegd. Een aantal hiervan hebben betrekking op Mechelen. Bijlage 28 geeft ons een overzicht van deze dossiers.

De manier waarop deze dossiers moeten worden aangevraagd komt ruim aan bod in de eigenlijke inventaris¹⁵⁰, pagina's 32 en 33.

¹⁴⁹ De volgende paragrafen zijn gebaseerd op: NOTEBAERT (A.), VANDEN EYNDE (W.) en NEUMANN (C.), Inventaris van het archief van de dienst der verwoeste gewesten, Brussel, A.R.A.B., 1986, 454 p. A.R.A.B. = Algemeen Rijksarchief Brussel.

¹⁵⁰ NOTEBAERT (A.), VANDEN EYNDE (W.) en NEUMANN (C.), Op. Cit., p. 32-33.

2.2.2. DE SEKWESTERARCHIEVEN (A.R.A./R.B.-W.)¹⁵¹

Op 10 november 1918 –nog voor het ondertekenen van de wapenstilstand- vaardigde de Belgische regering een besluitwet uit waardoor de goederen van de onderdanen der mogendheden die tegen ons land gevochten hadden onder sekwestering werden geplaatst. Dit hield in dat de eigenaars uit het beheer van hun bezittingen, rechten en belangen werden gezet. Drie jaar later werd de besluitwet aangevuld met de wet van 17 november 1921. Deze hield de aangifte, sekwestering, vereffening en toekenning in van alle goederen, rechten en belangen van Duitse onderdanen en de vennootschappen die ze controleerden in ons land. De parketten en het Bestuur der Domeinen werden hiermee belast.

Aan wetenschappelijke kant werd ook niet stil gezeten. De Koninklijke Commissie voor Geschiedenis was uitermate bezorgd en uitte de vrees dat het merendeel van de oorlogsarchieven teloor zouden gaan indien niet onmiddellijk zou worden ingegrepen. Bij Koninklijk Besluit van 15 november 1919 werd de "*Commissie van het Oorlogsarchief*" ingesteld. Ze kreeg de opdracht om alle geschreven bronnen met betrekking tot de oorlogsjaren en de bezetting op te sporen, te verzamelen te bewaren en te ontsluiten.

Op vlak van de archieven kunnen er zes grote bestanden¹⁵² worden onderscheiden waarvan de archieven van de sekwesters de meest aanzienlijke is. Voor de provincie Antwerpen worden de archieven van de sekwesters – op het moment dat het artikel werd geschreven- bewaard op het Rijksarchief van Beveren-Waas.

Het Antwerpse fonds bestaat uit drie reeksen. De eerste reeks bestaat uit 3.000 dossiers van natuurlijke en van rechtspersonen en is aangelegd door het Parket bij de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen. De tweede reeks bestaat uit een 800-tal dossiers en is gevormd door de *Dienst van het "Oorlogssekwestering van het Bestuur van de Registratie en Domeinen"*. Tenslotte bestaat de derde reeks uit gesekwesterd bedrijfsarchief.

Wegens de korte periode die ons is gegund om deze studie tot stand te brengen zijn we niet kunnen nagaan of er archief bij is die betrekking heeft op personen of bedrijven uit Mechelen. Daarnaast weten we evenmin hoe het archief moet worden geraadpleegd. We kunnen evenwel verwijzen naar Asaert (G.) en Van Daele-Vercauteren (J.), *Inventaris van het archief van het Sekwestering te Antwerpen, 1914-1918*.

¹⁵¹ COPPEJANS-DESMEDT (H.), De sekwesteringarchieven met betrekking tot de eerste wereldoorlog: historiek en algemeen overzicht, in: Bibliotheek- en Archiefgids, jg. 60, 1984, p. 63-73. A.R.A./R.B.-W. = Algemeen Rijksarchief Antwerpen en Rijksarchief Beveren-Waas.

¹⁵² Het gaat om: Duitse archieven, Belgische archieven, Belgische archieven uit het buitenland, Archieven van Vaderlandslievende diensten, Particulieren Archieven, Diversen en de Sewesteringarchieven. DEVOLDER (K.) en SYMOENS (B.) Bezetting België (1914-1918). Tekeningen, prenten en foto's uit de oorlogsarchieven van het Algemeen Rijksarchief, Brussel, A.R.A.B., 1998, p. 14. Al diegenen die meer informatie willen hebben over de vijf andere archieven moet het vermelde werk van DEVOLDER (K.) en SYMOENS (B.) erop na slaan.

2.2.3. HET ARCHIEF VAN DE COMMISSIE VAN HET OORLOGSARCHIEF (A.R.A.B.)¹⁵³

Het archief van de "*Commissie van het Oorlogsarchief*" heeft betrekking op het archief dat de commissie heeft voortgebracht op het moment dat het een onderdeel is geworden van het Algemeen Rijksarchief van Brussel. Dit archief bestaat uit meerdere onderdelen, namelijk :

- bescheiden die betrekking hebben op de oprichting van, de structuur van en het werk verricht door de commissie en zijn antennes;
- briefwisseling betreffende de collectie;
- een deel van de briefwisseling van H. Pirenne;
- een groot aantal "*dossiers de documentation*" aangelegd door de commissie

Voor Mechelen hebben we het volgende nummer aangetroffen:

- 125. "*Stad Mechelen. Intra Muros. Lijst der vernietigde en beschadigde huizen en gebouwen*".
1 chemise

De modaliteiten voor de consultatie:

"Consultable moyennant demand écrite préalable adressée à Monsieur l'Archiviste général du Royaume"

De auteur wijst er ons ook op dat "*les différents inventaires*" betreffende de collectie van de Commissie van het Oorlogsarchief "*devraient être publiés progressivement*"¹⁵⁴.

De archieven die we hierboven besproken hebben zijn niet exhaustief. Dit was ook niet de bedoeling. Het geeft ons enkel en alleen een idee van de plaatsen waar we informatie kunnen vinden over de stad Mechelen en zijn inwoners tijdens de Eerste Wereldoorlog.

¹⁵³ TALLIER (P.), Inventaire des archives de la Commission des Archives de la Guerre [puis Archives de la Guerre], 1919-1945, Brussel, A.R.A.B., 1997, 15 p.

¹⁵⁴ Idem, p. 4.

3. NADERE TOEGANGEN

Ter vervollediging van onze eigen inventaris voegen we in deze studie twee bijlagen toe namelijk een concordantietabel¹⁵⁵ [bijlage: hoofdstuk VI] en een archiefschema¹⁵⁶ [bijlage: hoofdstuk VII].

De eerste bijlage zal de omnummering geven van de oude dossiernummers naar de huidige inventarisnummers. Waarom is dit van belang? Als we de thesissen van B. Vansteenwegen en R. De Swert erop naslaan en kijken naar de voetnoten dan krijgen we bijvoorbeeld de volgende verwijzing: "SAM-MA. Vak 77/30, nr. 33. Opeischingen gedaan door de Duitse overheid."¹⁵⁷. Mocht de archiefgebruiker interesse hebben om dit dossier te willen inzien dan zou hij, bij het ontbreken van een concordantietabel, genoodzaakt zijn om de hele inventaris door te nemen, hetgeen onbegonnen werk is. Daarnaast hebben we ook de omnummering gegeven van de huidige inventarisnummers naar de oude dossiernummers.

De tweede bijlage geeft ons de structuur van de archiefinventaris waardoor de gebruiker in staat zal zijn om gericht te zoeken naar die dossiers die hem interesseren.

¹⁵⁵ Coppens verstaat onder concordantietabel of concordantielijst: "een staat waarin de volgens verschillende systemen toegekende nummers naar elkaar verwijzen". Een andere term is omnummeringstabel. Coppens (H.), Archiefterminologie. Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 67, nr. 299. Coppens verstaat onder concordans: "een staat waarin de volgens verschillende systemen toegekende [inventaris] nummers naar elkaar verwijzen". Coppens (H.), Archiefterminologie. Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 56, nr. 173.

¹⁵⁶ Coppens verstaat onder archiefschema: "een indelingsschema van een reeds gevormd archiefbestand". Coppens (H.), Archiefterminologie. Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief, p. 55, nr. 167.

¹⁵⁷ VANSTEENWEGEN (B.), Op. Cit., p. 101.